

Oppfølging av særlig verdifulle
kulturlandskap i Sør-Trøndelag

RAPPORT:

ÅFJORD KOMMUNE

Innhold:

- Beskrivelse av kommunen
- Linesøya
- Skråfjord-området
- Stokkøya
- Årnes – Monstad

www.fylkesmannen.no/kulturlandskapsprosjektet

FYLKESMANNEN I SØR-TRØNDELAG
Avdeling for landbruk og bygdeutvikling

Fylkesmannen i Sør-Trøndelag

Avdeling for landbruk og bygdeutvikling

Statens Hus

7468 TRONDHEIM

Besøksadresse: E. C. Dahls gate 10

Tlf: 73 19 90 00

postmottak@fmst.no

www.fmst.no

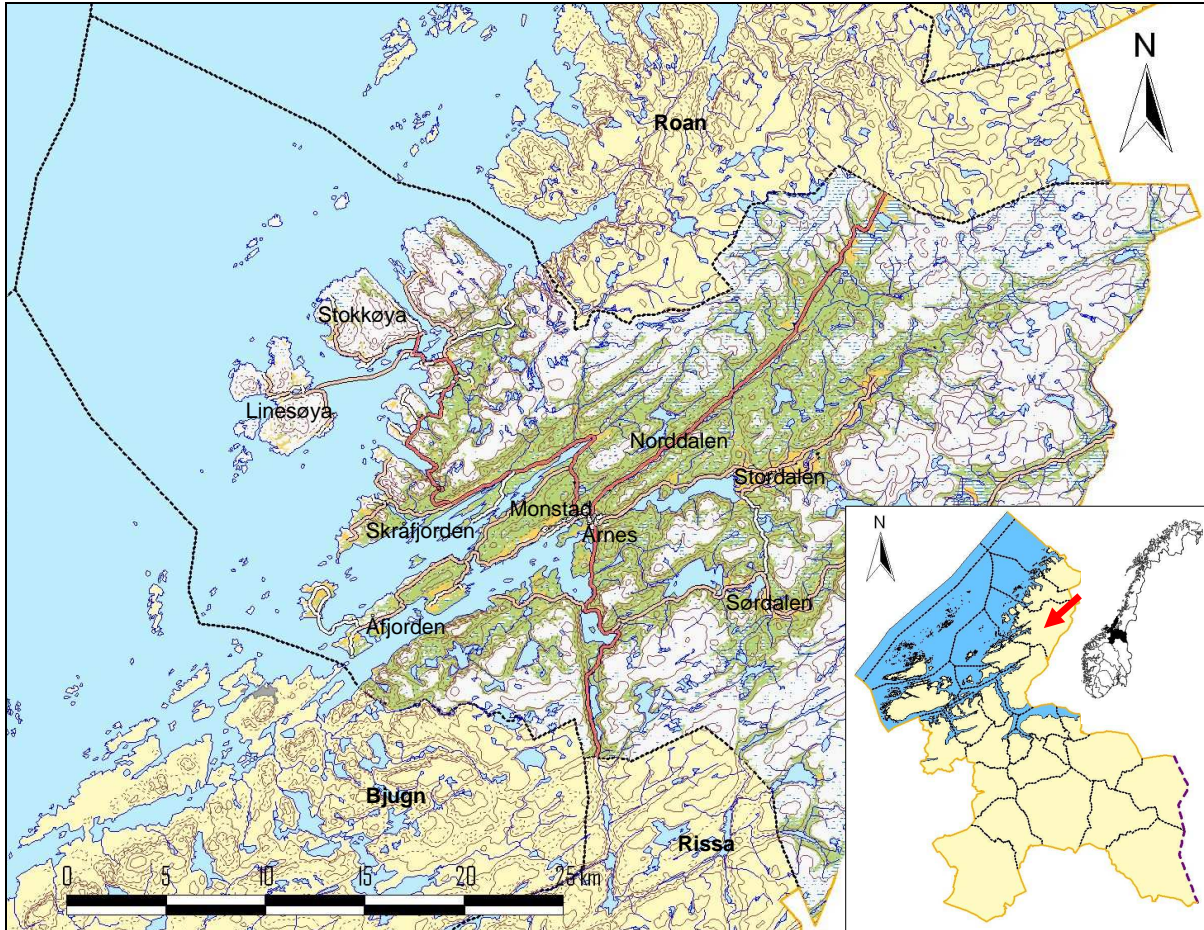
TITTEL Oppfølging av særlig verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag. Rapport:	DATO 12.05.2006
FORFATTER Vigleik Stusdal	ANTALL SIDER 55
PROSJEKTLEDER/-ANSVARLIG Laila Marie Sorte/Per Joar Gunnes	STIKKORD Åfjord Kulturlandskap
UTGITT AV Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, avdeling for landbruk og bygdeutvikling	

Innhold

1	Beskrivelse av kommunen	1
2	Linesøya	4
3	Skråfjord-området	16
4	Stokkøya.....	30
5	Årnes – Monstad	44
6	Kilder.....	55

1 Beskrivelse av kommunen

Åfjord kommune ligger omtrent midt på Fosen-kysten og grenser til Bjugn og Rissa kommuner i sør, Roan i nord, figur 1. I øst grenser kommunen mot Nord-Trøndelag fylke, med kommunene Namdalseid og Verran.

Figur 1. Kart over Åfjord kommune. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/ tillatelsesnr. MAD 12002-R127454.

De 3300 innbyggerne i kommunen har et landareal på 955 km² å boltre seg på. Av disse bor ca. 1200 i kommunesenteret Arnes/Monstad. På strekningen Arnes- Monstad (2 km) er det sammenhengende nærings- og boligbebyggelse.

Åfjord kommune består av mange grendesamfunn, fra øyene i vest til høyfjellet i øst. Tradisjonelt er Åfjord en landbrukskommune, mens Stokksund var særpreget av fiske og fiskemottak. Landbruket står fremdeles sterkt i mange grender. I hele kommunen er det i dag en økende mengde hytter og fritidshus.

Åfjord har to store øyer, Stokkøya og Linesøya. Stokkøya ble landfast i 2000, og her bor ca. 380 innbyggere. Linesøya er nå den eneste bebygde øya i kommunen som ikke er landfast. Linesøya har ca 80 innbyggere. I sommerhalvåret mer enn dobles folketallet når hytte- og fritidsfolket strømmer til øya. Linesøya har gode forhold for landbruk og har egen butikk. Linesøya blir landfast ved årsskiftet 2007/2008, når fastlandsforbindelsen til Stokkøya står ferdig.

Naturen i Åfjord er variert, med både kyst og innland. Åfjords høyeste punkt er Finnvollheia, 676 moh. Det finnes over 1000 innsjøer/vann med fisk i kommunen, og Stordalselva og Nordalselva er to av landets beste småakselver. Engelske sportsfiskere gjestet Åfjord første gang i 1843, og besøkte kommunen regelmessig til langt opp på 1900-tallet.

Det drives reindrift i fjellene inn mot Verran. Ved Skansen (fylkesvegen over til Malm) finnes det en samlingsplass for rein, som brukes mest i november.

Dragseid inneholder Norges største samling av gravhauger og bautasteiner fra folkevandringstida (4 - 600 e.Kr.). Ellers finnes bevart mange gamle brygge- og naustmiljøer i kommunen samt en del eldre gårdsbebyggelse.

Undersøkellesområdene

På et møte mellom representanter for prosjektet og Åfjord kommune 10.3.2005 ble det besluttet å arbeide videre med følgende fire områder: Stokkøya, Linesøya, Skråfjord-området og Åfjord sentrum (Årnes - Monstad).

Utvelgelsen av områder i prosjektet gir ikke en endelig oversikt over de mest verdifulle kulturlandskapene i kommunen. Andre områder kan også være særlig verdifulle kulturlandskap. Prosjektet er først og fremst en arbeidsmetode, der målrettet innsats mot enkeltområder er en sentral del i arbeidet for å oppnå maksimal effekt av de tiltak som settes i verk i kulturlandskapet.

Det ble avdekket store verdier i kulturlandskapet i Åfjord. Tradisjonelle bygningsmiljøer representerer en viktig del av kulturhistorien og er flotte elementer i kulturlandskapet her. Kommunen har mange kulturminner, både fra eldre og nyere tid. Kulturlandskapet rommer både kystlynghei, strandeng, fulldyrka eng og flere områder med artsrike, gamle slåtte- og beitemarker. F.eks. på Stokkøy og Linesøya byr kulturlandskapet på enestående opplevelser. De største utfordringene i områdene knytter seg i dag til gjengroing, intensivering av drifta og nedlegging av bruk.

Linesøya er et uvanlig godt bevart og velhevdet kystkulturlandskap som fremstår som unikt mtp. helhet og kontinuitet i landskap og drift. Her finnes godt bevart gårdsbebyggelse med mange komplette og velhevdete tunmiljøer og tallrike naust og brygger som ennå er i god stand. Svært få inngrep er gjort i landskapet og her finnes svært lite bebyggelse som ikke har tilknytning til gårdsdrift. Det meste av beitemarkene er gjødslet, slik at her finnes svært lite gammel kulturmark. Imidlertid har øya en god del interessante lyngheiarealer, som Slåttøya, Røddøya, Nordgårdsøya og Stemma-halvøya. Sistnevnte beites ennå med utegangersau. Det er gode turmuligheter på øya og noen turer er også merket. Landskapet er interessant å ferdes i, blant annet fordi det er et levende kulturlandskap med aktiv drift og dyr på beite.

Skråfjord-området er et helhetlig og særlig verdifullt kulturlandskap med svært mange ulike elementer. Landskapet rundt fjorden er preget av jordbruksarealer som i samspill med strandsona og fjorden danner et attraktivt landskapsbilde. Området har flere komplette, bevaringsverdige tun i tillegg til en god del bevaringsverdige enkeltbygninger. Det finnes flere arealer med artsrik, gammel kulturmark i området, dessuten et vernet areal på Madsøya med kalkfurskog og kalkstrandberg. På Selneset er et attraktivt friområde. Lysøya utgjør et særegent kulturmiljø der mange kulturminner og ulike gamle kulturmarker er samlet på et lite område.

Stokkøya har eg svært interessant og flott kulturlandskap med variasjon mellom mange ulike elementer, som kystlynghei, beiteskog, myrlandskap og dyrka mark. I Harsvika er det eldre tettstedsbebyggelse med mange gamle naust og brygger. I Hosnavika er det en artsrik vegetasjon, blant annet med et av de største tindvedbestander i landet knyttet til et område med skjellsand samt et flygesandområde. Dette er vernet som landskapsvern- og plantefredningsområde. Her er også artsrik gammel kulturmark, som nå drives med beiting. Området rundt Hosnavika og nordover til Svenningsneset har et svært attraktivt landskapsbilde og fremstår som et svært godt bevart kystkulturlandskap. Det finnes en del gamle veger i området, som både er interessante kulturminner og som i dag er attraktive for bruk i tursammenheng.

Årnes – Monstad omfatter jordbruksarealene som ligger i og rundt Åfjord sentrum. Sentrumsarealene ligger langs en ca. 2 km lang strekning, og kan deles i tre delområder; Monstad, området rundt kirka og Årnes. Det er jordbruksarealer som preger de fire vegstrekningene inn mot sentrum, og kulturlandskapet her er derfor viktig for hvordan både sentrum og hele kommunen fremstår. I området finnes en del tradisjonelle trøndertun, og flere av dem ligger som lett synlige landemerker. Området har flere verdifulle naturtyper, blant annet de interessante, beitede strandengene på Frønes. Ved Melan Østre ligger to gravfelt fra jernalderen og det går en mye brukt tursti forbi dette området. Det er gode turmuligheter for befolkningen i området, og fra de fleste byggefelta er det fin utsikt over fjord- og kulturlandskapet.

2 Linesøya

Befart:

Hoh.: 0-230 m

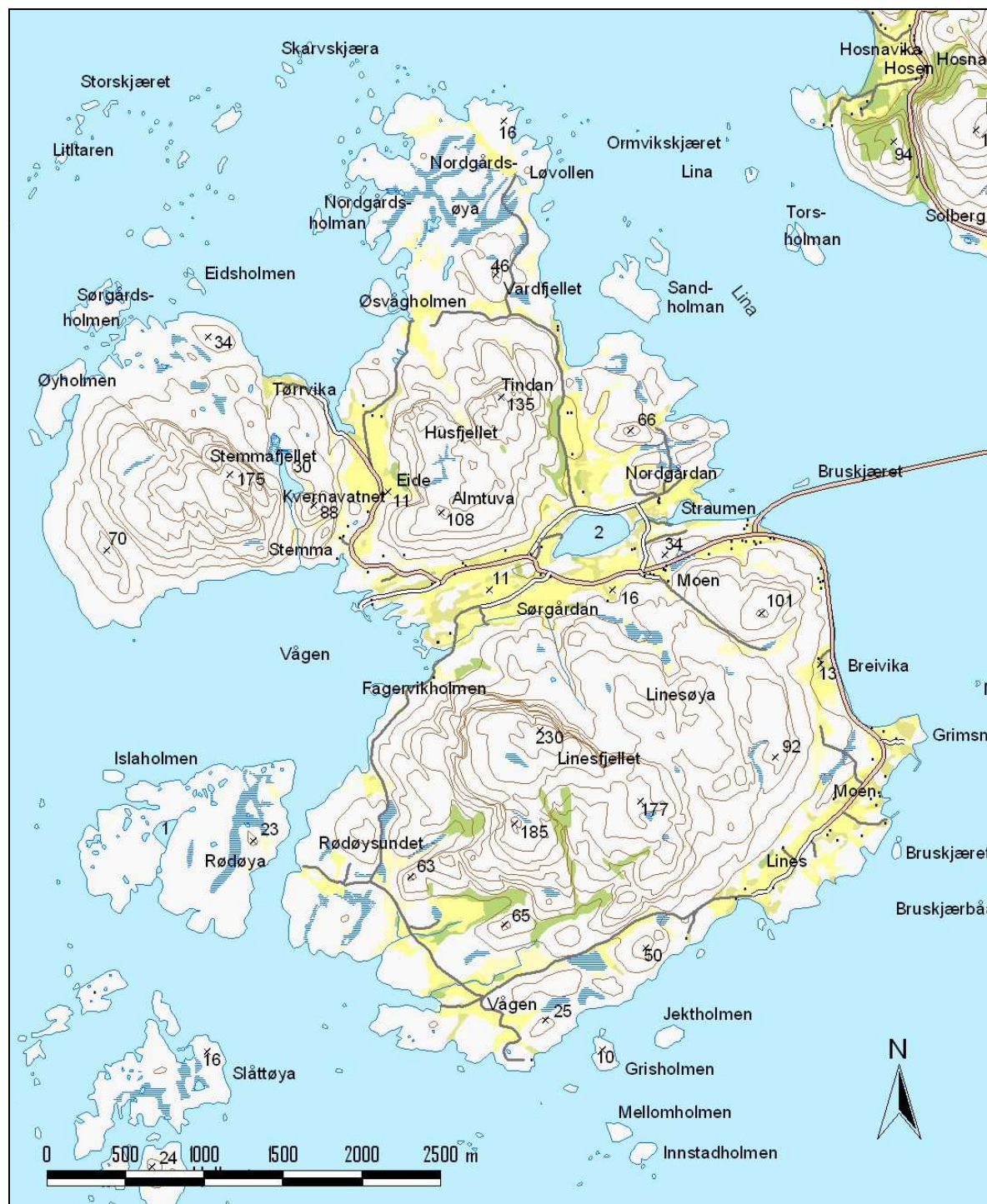
Beskrivelse av området

Linesøya ligger ut mot det åpne havet og er det vestligste bebodde området i Åfjord kommune. Jordbruksarealene er stort sett knyttet til lavereliggende partier i terrenget, og hovedtyngden av den dyrka marka ligger mellom Vågen i vest og Straumen i øst, figur 2. I tillegg ligger det gårder og jordbruksarealer spredt over store deler av øya. Linesøya har ikke fastlandsforbindelse, selv om dette nå er under planlegging, og er i dag forbundet med fastlandet med ferje til Brennholmen. Øya har et areal på rundt 16 km² i tillegg kommer flere større og mindre øyer, holmer og skjær, figur 3. Størst av disse er Rødøya og Slåttøya. Store deler av øya består av fjell, de viktigste er Linesfjellet i sør, Stemmafjellet i nordvest og Husfjellet i nordøst.

Berggrunnen på Linesøya består for det aller meste av migmatittneis (NGU 2006). Dette gir et noe surt jordsmonn med moderat tilgang på plantenæringsstoffer. Den dyrka jorda ligger for det meste i tilknytning til partier med havavsetninger (for det meste leirjord), dessuten noen partier med marine strandavsetninger. Begge deler gir et godt og fruktbart jordsmonn som er lett å dyrke. Ellers består øya av mer eller mindre bart fjell.

Figur 2. Parti fra Vågen på Linesøya. Storfe beiter helt ned i strandsona og holder kulturlandskapet i hevd. Bakkenfor ser man noe av lyngheiene på øya, som i dag i stor grad er i gjengroing. Øya har mange smågårder og ennå mange gamle bygninger bevart og har et svært helhetlig kulturlandskap.

Figur 3. Kart over Linesøya. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/ tillatelsnr. MAD 12002-R127454.

Nåværende og tidligere drift

I dag er det åtte gårdsbruk i drift på Linesøya. Av disse har seks melkeproduksjon, en produksjon av storfekjøtt og en har sau. Opprinnelig var det svært mange gårdsbruk på øya, så et stort antall er nedlagt. Dette gjelder i hovedsak de minste bruka, og de første la ned allerede på 1970-tallet, og en del kvoter ble solgt på 1980-tallet. Også de ti siste årene har mange kvoter blitt solgt. På flere av bruka som er i drift står en nå ovenfor et behov for oppjustering av driftsapparatet, slik at det er fare for at flere kommer til å legge ned.

På tross av utviklinga med nedlegging, er det aller meste av jorda ennå i drift. Dette kommer av at de som driver har kjøpt til eller leier jord fra de nedlagte bruka. En intensivering av drifta på innmarka har imidlertid ført til at utmarka i stor grad er gått ut av bruk, og at den over store deler av øya derfor er i gjengroing.

Det meste av storfeet beiter på gjødslet beite i tilknytning til innmarka, for det meste på mer grunnlendt mark som ikke er mulig å høste maskinelt. Dette er med på å holde innmarka åpen og i hevd, og svært lite innmark er da også i gjengroing. Det kommer imidlertid opp en del skog i åkerkantene. I utmarka, som stort sett er lynghei, gikk det over det meste av øya sau på beite til 1960-tallet. I dag er det bare på Stemma-halvøya det beites med sau, og det gror derfor igjen de fleste andre steder.

Tidligere var det naturalhusholdning på gårdsbruka, og de fleste var ikke større enn ca. 60 daa. For å skaffe inntekt var derfor fisket en viktig næring. Enkelte av bruka, blant annet Tørvik, hadde dessuten fiske etter laks, noe som kunne gi svært god avkastning.

Siden gårdsbruka var små, var det også svært få husmannsplasser her, i gjennomsnitt mindre enn en per bruk. De siste husmennene hadde arbeidsplikt til ut i mellomkrigstida, men da ble plassene frigjort. I stedet for husmenn var det mange jordløse strandsittere her som for det meste levde av fiske.

I det tidligere snaue landskapet var torva en viktig ressurs for å skaffe brensel. Under utskiftinga på 1930-tallet ble da også torva sett som en viktigere ressurs enn den dyrka marka. Torvland fantes mange steder i utmarka og de fleste bruka hadde torvbuer. Det ble tatt ut torv fram til 1960-tallet.

Biologisk mangfold

Mangfoldet av planter og dyr i jordbrukslandskapet kan være stort. Naturlig forekommende arter har funnet nye voksesteder i beite- og slåttemark og dannet et mangfold som skiller seg fra naturen ellers. Mangfoldet er størst i områder hvor det ikke har vært pløyd, gjødslet eller tilsådd, men høstet på mer tradisjonelt vis med slått og beiting. Slike arealer kalles gammel kulturmark, og er viktige å ta vare på av hensyn til vårt biologiske mangfold.

Det er ikke registrert arealer med gammel kulturmark på innmark i området. Det meste av de aktuelle arealene er i drift med beiting og gjødslet. Gjødslinga gjør at mange arter konkurreres ut, slik at artsmangfoldet blir lavere. Det finnes imidlertid innslag av typiske kulturmarksarter, særlig på grunnlendt mark, blant annet gulaks, småsyre og kattedot. Det kan imidlertid finnes noen slike arealer på det vestre tunet på Lines, med preg av åpen slåtteng/beite og hagemark.

Lyngheiene på Linesøya er for det meste preget av røsslyng. Ellers er de mest vanlige artene blåbær, blokkebær, krekling, fjellmarikåpe, klokkeling, gulaks og bjønnskjegg. Her er også innslag av myr og myrplanter som duskull. Lyngheia har enkelte steder, som øst for Røddøysundet, lite lyng og beiteplanter, og er i stedet dominert av heigråmose.

Oppslag av rogn, bjørk, einer og vier er vanlig over det meste av lyngheia, figur 4. Enkelte steder vokser dessuten sitkagran og bergfuru. De lavestliggende og minst vindutsatte arealene er mest gjengrodd, i tillegg til bratte lier o.l. der det ikke har vært beitet på lenge.

Figur 4. Lynghei sørvest på Linesøya. Røsslyng dominerer vegetasjonen. I lunere partier er det mye oppslag av lauvtrær, først og fremst bjørk. Gjengroinga skyter fart ettersom lite av disse arealene beites. På holmene utenfor gror det saktere igjen, ettersom været her er hardere.

Andre registrerte arter på øya er flekkmure, storblåfjær og katterfot. I tillegg finnes det enkelte steder tindved.

Direktoratet for naturforvaltning har en hel del arealer registrert på Linesøya (Naturbase 2006). Dette gjelder Nordgårdsøya, Straumen, Rødøya og Slåttøya.

Norgårdsøya danner ei halvøy lengst nord på Linesøya og domineres av lynghei som dekker all fastmark (Naturbase 2006). Søkka mellom knausene er dekket av tuete dalmyrer der røsslyng, krekling og torvull dominerer. Innslaget av klokkelyng er markant, og i tilknytning til myrene finnes dammer der bl.a. grøftesoleie vokser. Arealet er vurdert som viktig (Naturbase 2006).

De eneste lyngheiarealene som i særlig grad beites i dag, er på Steamma-halvøya. Her går 70-80 utegangersau som tilleggsfôres om vinteren. Beitinga gjør at her er mindre gjengroing enn andre steder på øya. Lyngheia er av en fattig type med få arter og har omtrent samme preg som Nordgårdsøya.

Rødøya og Slåttøya er to øyer som ligger like vest for Linesøya (Kristiansen 1994). De har begge vært brukt som slått- og beiteområde, men det er nå 20-25 år siden her har vært beitet. Øyene er svært interessante både i kulturhistorisk og botanisk-økologisk sammenheng (Naturbase 2006).

I Straumen finnes et område med landhevingsstrandeng (Naturbase 2006). Her er registrert 46 plantearter fordelt på tolv strandengsamfunn og to tangvollsamfunn. Her er også noen strandberg, både fattige og rike, med 40 registrerte arter, bl.a. rødsildre.

Kulturminner og kulturmiljøer

Tradisjonelle bygninger og bygningsmiljøer har verdi som kulturminner og er med på å skape et harmonisk og vakkert kulturlandskap. Spor etter tidligere driftsmetoder har også slike verdier. Dette kan være steingarder, rydningsrøyser, oppmurte veger, bruer og lignende.

Det er en god del bevaringsverdige hus på Linesøya, både gårdsbygninger, naust og brygger. De fleste gårdene hadde sjøhus, både naust og brygge. Bryggene ble brukt blant annet til å lagre fiskeredskap i, nausta bare til båtene. I tillegg er her steingarder, gamle veger og noen arkeologiske kulturminner. Til sammen gjør dette øya til et svært verdifullt område mtp. kystkultur.

En av de eldste bygningene på øya er den gamle brygga i Skjåvika, figur 5. Fundamentet er en laftet tømmerkasse fylt med stein. Tømmeret skal etter sigende være hugget i Linesmarka. Bygningen er restaurert og fremstår i god stand, der den ligger som del av et bygningsmiljø bestående av flere naust. Et stykke nordfor, ved Stemma, står det i bukta her to velholdte, gamle naust innerst og to velholdte brygger litt lenger utenfor.

Figur 5. Denne Brygga i Skjåvika er en av de eldste bygningene på Linesøya og fremstår i god stand. Den er bygd på en gammel, tradisjonell måte med et fundament som består av en tømmerkasse fylt med stein. Brygga er del av et kulturmiljø med flere naust liggende i en bue rundt bukta.

På Fagervikholmen er et annet bygningsmiljø bestående av fire bygninger. Den største brygga består av tre fulle etasjer pluss en loftsetasje. En annen brygge har to fulle etasjer, og begge disse fremstår å være i god stand. De to andre bygningene er forandret en del, og den ene er i dag i bruk som fritidsbolig. I Eidsvika er det på østsiden av vika to brygger og et naust, mens det på vestsiden står ei brygge. Alle bygningene er i forholdsvis god stand. Ellers står diverse brygger og naust også flere andre steder på øya.

På gården Tørvik er et svært helhetlig og godt bevart bygningsmiljø bestående av et firkanttun med fire bygninger. Både fjøset, stabburet, gammelstua og hovedlåna er i god stand med skifertak. Like bortenfor står ei gammel brygge som i dag er i begynnende forfall, blant annet trenger den nytt tak. Det har vært minkfarm på gården, og et gammelt tømmerhus er bygd om til fryshus i forbindelse med dette. I tillegg står det ei gammel torvbu mellom tunet og Kvennavatnet. En gammel, delvis oppmuret veg går fra tunet og vestover forbi brygga og et lite stykke utover på Stemma-halvøya. Denne er også i god stand.

Figur 6. Småbruket Tørvik har et helhetlig og godt bevart kulturmiljø bestående av et tradisjonelt firkanttun med beiteinnmarksarealer liggende rundt. Flere av bygningene i tunet er nå restaurert. I framgrunnen sees taket på brygga som hører til gården.

Torrvika er et lite bruk som ligger ved sjøen på Lines. Gårdsbebyggelsen er relativt liten, og består av få bygninger. Bygningsmassen er holdt i tradisjonell byggeskikk og er satt sammen i et åpent firkanttun (Kristiansen 1994).

Vågan er et småbruk som ligger ved sørspissen på Linesøya. Gårdsanlegget ligger sørvestlig vendt i landskapet, i ei lun vik, og bygningene er satt sammen i et åpent firkanttun (Kristiansen 1994). Bygningsmassen er i tradisjonell byggeskikk. I utmarka på eiendommen er det satt opp jakthytter av stein til bruk i forbindelse med blant annet gåsejakt. Det er også registrert gravrøyser i området.

Nordgården og Sørgården ligger på hver sin side av de lavereliggende partiene midt på øya, Nordgården i øst, Sørgården i vest. Begge disse gårdene var tidligere organisert med gårdsbruka plasser sammen i klyngetun, fire bruk på Sørgården og tre på Nordgården. Bruka ble imidlertid flyttet ut i siste halvdel av 1800-tallet og ligger nå spredt i landskapet. Flere tidligere småbruk hører også til under disse to gårdene. Mange av tuna er ennå i forholdsvis god stand og firkantforma er ofte godt bevart. Også flere tradisjonelle bygninger er holdt i

stand, blant annet noen bevaringsverdige driftsbygninger. Noen av bygningene, oftest våningshusa, er modernisert og endret noe. I tillegg har mange av tuna mastu og stabbur.

På Lines var gårdsbruka organisert i et rekketun, men også disse er flyttet ut. På det vestre tunet på Lines står et komplett gårdstun fra slutten av 1800-tallet. Bygningene er i god stand, til tross for at drifta ble lagt ned på 1970-tallet. Her er også noen sjøhus.

Andre godt bevarte tun på Linesøya er småbruket som ligger inntil Eidsfjæra nord på øya, hvor både et eldre våningshus og en eldre fjøsbygning er bevart og ennå i god stand. Tunet lenger sør, som ligger på østsida av vegen, har et tradisjonelt fjøs som er i god stand, i tillegg til ei noe modernisert trønderlån og ei smie i begynnende forfall. Langs innmarka er det her en forholdsvis lang steingard som er i svært god stand.

Rundt omkring på øya står flere steder uthus, som eit torvbu og et sommerfjøs på strekningen mellom Vågan og Lines. Begge står, men torvbua er i begynnende forfall. På Rødøya og Slåttøya står det noen fiskebuer som var satt opp i tilknytning til laksefisket (Kristiansen 1994). Disse er nå svært forfalt.

Det finnes også noen arkeologiske kulturminner på øya, blant annet en steinalderboplass. Det finnes også noen gravrøyser i lynchheia og spor etter kokegroper.

På Øyholmen var det flyradarstasjon under krigen. Det ble da bygd brakker, radarer og flere forsvarsstillinger på Øyholmen og Stemma. Denne utbygginga var ikke ferdigstilt innen krigens slutt. Radaren i fjellet på Stemmasida var sperret av med piggtrådgjerder, landminer og flammekastere. Det er ennå tydelige spor etter dette i terrenget og det er laget et infoark som forteller om aktivitetene her samt en infotavle på Øyholmen.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Landskapet på Linesøya er preget av en blanding av grønne, jevne enger, haugete beiter, tette skogkratt og forblåste, lyngklede hauger. Dette gir et variert og spennende landskapsbilde. Trivelige gårdsmiljøer og naust- og bryggemiljøer bidrar også mye til dette. Jordbruksarealene på Linesøya er ganske flate og står i kontrast til de stedvis bratte fjellene som skaper et kraftig relieff i landskapet. Mot alt dette ligger storhavet utenfor. Strandlinja bukter seg inn og ut i alle retninger og gjør at det dannes mange spennende områder langs sjøen.

Det er store beitearealer flere steder på øya, men disse er på innmark og stor sett gjødslet. Et åpent og variert kulturlandskap holdes likevel gjennom dette i hevd. Beitinga gjør at hauger, knauser og berg i beitet er synlige og er svært viktige for kulturlandskapet på øya. Dyra gir også liv til landskapet.

Det sentrale jordbruksområdet på Linesøya ligger som et belte mellom Sørgårdsvågen og ferjekaien. I sør avgrenses området av Linesfjellet, i nord av Husfjellet. Arealene er forholdsvis store og sammenhengende, men brytes opp av en lav rygg som går fra øst mot vest. Denne deler Sørgårdan i to, noe som ytterligere understrekes av at vegen deler seg like øst for gårdene, med en arm til hver del. Midt i dette beltet ligger Straumen, et vatn som separerer Sørgårdan og Nordgårdan fra hverandre. Nordgårdan ligger med et bruk øst for Straumen og to bruk i nord, og strekker seg helt nord til Sandvika. Med jordbruksarealene liggende rundt, er Straumen med på å gjøre landskapet livlig og variert, figur 7.

Figur 7. Parti fra Nordgården med Straumen liggende som et sentralt og stemningsskapende element i landskapet. Området fremstår som helhetlig og tiltalende, med aktivt drevne jordbruksarealer.

På Eid ligger to gårder i nord ved Eisdsfjær og tre gårder lenger sør. Mellom dem ligger forholdsvis store jordbruksarealer, som bare er brutt av vegen Gårdene ligger i et klart definert landskapsrom med fjell og åser på alle sider, figur 8. Eid er visuelt atskilt fra Sørgården, og framtrer derfor som en egen grend.

Figur 8. Eid ligger tydelig avgrenset av fjellene rundt, noe som gir en tydelig romfølelse. I bunnen ligger flate jordbruksarealer som beites av storfe og sau. Her er flere velholdte tun og dessuten et flott steingjerde.

Like nordvest for Eid ligger Tørvik, et tradisjonelt gårdsbruk som ligger mellom fjellknausene ved sjøen. Sammen med sjøhusene i Eidsvika og småbruket ved Eidsfjæra framtrer det som et typisk kystkulturlandskap. Deler av Tørvik og Stemma er friområde og det er gode turmuligheter i terrenget på Stemma-halvøya, blant annet ut til krigsminnene på Øyaholmen.

Lines-gårdene sørøst på øya er det tredje jordbruksområdet på øya. Her ligger gårdene på rekke og rad på noen flate partier mellom Linesfjellet i nordvest og fjellknausene langs sjøen i sørøst. Vegen går rett gjennom området og binder gårdene sammen. Den nye vegen går langs strandkanten fra ferjeleiet, mens en eldre veg går over heia til Sørgårdan via Ryskardet. Langs sjøen her ligger flere småbruk og dessuten en god del sjøhus. De større hovedbruka ligger på de flate og beste jordbruksarealene. Jordbrukslandskapet fremstår som levende, med en del storfe på beite ved sjøen her.

Tidligere var øya helt snau, mens det i dag er kommet opp betydelig mengder skog i lavereliggende og avskjermete partier. Skogen forandrer landskapet i vesentlig grad og med ytterligere redusert drift vil den kunne ta helt overhånd. Dagens mer beskjedne mengde skog bidrar også positivt ved å danne le og ved å gi variasjon i landskapet.

Det er laget til en tursti som går langs småbuktene i Sørgårdsvågen. Stien går forbi mange forskjellige kulturelementer, og det er satt opp skilt som forteller litt om bygninger og historie enkelte steder. Den gamle brygga har fått en plakett på veggen og et skilt like ved kan fortelle at det i gamle dager ble tørket fisk på berga her. Det er også satt opp en tavle med kart over stien. Stien bidrar til å synliggjøre kystkulturen og de mange flotte kulturminnene som finnes i området.

Det er også merket sti over Linesfjellet fra Sørgårdsvågen til Lines. Stien følger en gammel ferdselsåre og har en avstikker opp til toppen av fjellet, der det fra 230 m burde være en fantastisk utsikt over øya og Stokksundet. I tillegg er her utsikt mot Hosenøyene, Halten, Froan, Adsen, Tårnes og Lysøysund. Denne stien er avmerket på turkartet for Åfjord.

På Norgårdsøya er det også gode turmuligheter. Det er merket utgangspunkt i Sandvika og stien følger først traktorvegen utover. Turen går i lett spaserterreng gjennom lynghieiene, og fra høydedragene her er det fin utsikt over havet. Også denne turen er avmerket på turkartet.

Inngrep og trusler

Det er foretatt svært få inngrep i området som ikke er knyttet opp til vanlig jordbruksdrift. Området har derfor ennå et helhetlig preg dominert av jordbruksarealer og gårdsbebyggelse. Mange bor på nedlagte småbruk og holder disse i stand. Selv om her finnes enkelte spredte eneboliger, er disse forholdsvis få og ingen byggefelter er etablert. I sommerhalvåret mer enn doubles antallet folk når hytte og fritidsfolk strømmer til øya. Selv om mange av dem benytter nedlagte smågårder som fritidseiendom, er det satt opp en del hytter her. Det er imidlertid svært få steder at disse ligger lett synlige.

I tilknytning til noen av gårdene i området er det satt opp moderne eneboliger uten forankring i lokal byggeskikk. Dette gjør at det helhetlige preget brytes og har derfor en uheldig virkning på kulturlandskapet. Problemet er imidlertid ikke veldig stort ennå, men videre utbygging med eneboliger uten forankring i lokal byggeskikk vil kunne utgjøre et problem for kulturlandskapsverdiene. Modernisering og fasadeendring av eldre bygninger er vanlig, og utgjør også en utfordring mtp. å bevare helheten i området.

En øket utbygging med eneboliger og hytter kan komme i etterkant av den planlagte fastlandsforbindelsen til øya. Dette utgjør et potensielt problem for de store kulturlandskapsverdiene i området, ikke minst siden Linesøya i dag fremstår som et unikt område mtp. helhet og kontinuitet i landskapet.

Gjengroing er trolig det største problemet i området i dag, og tidligere åpne arealer er nå skogkledde. Mye kystlynghei har allerede gått tapt, og mer er nå i ferd med å gro til. Gjengroinga skyldes hovedsakelig manglende beiting og skjøtsel i form av lyngsviing. Øket gjengroing fører til at det biologiske mangfoldet endres og at den viktige kulturmarkstypen kystlynghei går tilbake. Gjengroing fører også til at landskapet blir vanskeligere å ta seg fram i og at de skarpe silhuetene som preger landskapet viskes ut.

I tillegg til den naturlige gjengroinga, først og fremst med bjørk og rogn, er det plantet noe sitkagran. Enkelte steder, der det er for grunnlendt for andre arter, er det plantet bergfuru. Dette er innførte arter som ikke hører hjemme i dette landskapet. Gjengroing med sitkagran er derfor et mye større problem enn den "vanlige" gjengroinga. Sauen tar heller ingen ting av sitkagrana, mens den villig forsyner seg av lauvtree. Et landskap dekket av sitkagran vil ha et mørkt preg, og de tette trærne vil gi rom for lite annen vegetasjon

Vurdering av området

Linesøya er et uvanlig godt bevart og velhevdet kystkulturlandskap som fremstår som unikt mtp. helhet og kontinuitet i landskap og drift. Her finnes godt bevart gårdsbebyggelse med mange komplette og velhevdete tunmiljøer og tallrike naust og brygger som ennå er i god stand. Svært få inngrep er gjort i landskapet og her finnes svært lite bebyggelse som ikke har tilknytning til gårdsdrift. Det meste av beitemarkene er gjødslet, slik at her finnes svært lite gammel kulturmark. Imidlertid har øya en god del interessante lyngheiarealer, som Slåttøya, Rødøya, Nordgårdsøya og Stemma-halvøya. Sistnevnte beites ennå med utegangersau. Det er gode turmuligheter på øya og noen turer er også merket. Landskapet er interessant å ferdes i, blant annet fordi det er et levende kulturlandskap med aktiv drift og dyr på beite.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Kulturlandskap skapes gjennom gjensidig påvirkning mellom natur og kultur. Særlig verdifulle kulturlandskap har ofte bevart gamle kulturmarker og har gjerne mange kulturminner. De byr også på varierte og interessante landskap. Sammenhengen mellom kulturmark og bygningsmasse er også med på å skape helhetlige og særlig verdifulle kulturlandskap. Derfor er det viktig at både bygninger og kulturmark ivaretas og sees i sammenheng.

For å ta vare på de store kulturlandskapsverdiene på Linesøya, bør følgende arbeides med:

- Sikre ivaretagelse av de bevaringsverdige bygningene og kulturminnene
- Unngå uheldige inngrep i kulturlandskapet
- Holde i hevd en del av de gamle kystlyngheiene
- Legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet/bedre tilgjengeligheten

Selv om det store flertallet av bygninger er i god stand på Linesøya, står både en del sjøhus og gårdshus i begynnende forfall. For brygger og naust, som står utsatt til for vind og vær, er det viktig å gjennomføre tiltak raskt. Når bevaringsverdige bygninger skal settes i stand, anbefales det at dette gjøres slik at mest mulig av den opprinnelige bygningen bevares og at

det ikke gjøres utvendige endringer på bygningen. Den beste forsikringen for at en bygning skal bli tatt vare på, er at den brukes til noe. Det er derfor en utfordring å finne nye bruksområder, som for eksempel utleie. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger finnes i *vedlegg II* til rapporten. Det kan dessuten søkes SMIL-midler gjennom kommunen til utbedring av slike bygninger.

For å ta vare på det tradisjonelle gårdsmiljøet i området, bør den tradisjonelle firkantforma tas vare på og utvikles, også i mer moderne tun. Dette er av stor verdi for helheten i kulturlandskapet. Det anbefales at fasadeendringer på eldre gårdsbygninger reduseres til det minimale. For at den tradisjonelle byggeskikken skal ivaretas, anbefales det dessuten at nye bygninger tunet i større grad tar opp i seg tradisjonell arkitektur. Også plasseringen av bygningene er her viktig.

Når det bygges nytt i et kulturlandskap, er det viktig at det tradisjonelle bygningsmiljøet i grenda blir tatt hensyn til – både med tanke på fargevalg, utforming og plassering. Moderne typehus passer sjelden inn i kulturlandskapet, og er ofte en dårlig løsning. Dersom tradisjonelle bygningstyper ikke er aktuelt, kan det være en løsning å samlokalisere nye bygninger på en slik måte at det blir et tydelig skille mellom det tradisjonelle bygningsmiljøet og det moderne. Da blir også inngrepa i forbindelse med utbygging mindre, og større deler av landskapet forblir tilgjengelig for allmenn ferdsel.

Ved å skille fritidsbebyggelse og annen ny bebyggelse tydelig fra den fast bebodde bebyggelsen, vil det være enklere å ta vare på kulturlandskapet og kulturmiljøa i området. Nye inngrep bør helst plasseres slik at de ikke er synlige fra jordbruksområdene. Dersom det bygges utleiehytter har en imidlertid muligheten til å bygge flere sammen og tilpasse til lokal byggeskikk, for eksempel som ei rekke av naust eller brygger. Da vil man kunne bevare lokale særtrekk i byggeskikk og byggemønster i større grad enn ved utbygging med enkelthytter. Mer om nybygging i kulturlandskapet finnes i *vedlegg II*.

Andre uheldige inngrep som bør unngås, er planering, massedumping, masseuttak/steinbrudd o.l., som alle har svært stor innvirkning på landskapsbildet. Samdriftsfjøs, lagerbygninger og andre store bygg er også vanskelige å få til å passe inn i landskapet, selv om det neppe vil by på uløselige konflikter. Det er imidlertid svært viktig å tenke på bygningens påvirkning på landskapet tidlig i planleggingsfasen, slik at man kan ta hensyn til kulturlandskapskvalitetene i området ved plassering, utforming og fargevalg på den nye bygningen.

Steingarder og steinsatte/oppmurte vegger bør tas vare på som de kulturminnene de er. For steingarder er det særlig viktig at de ikke gror ned, slik at de blir ødelagt og ikke lenger er synlige. Trær bør ikke få stå tett inntil steingarden, da røttene ellers kan forstyrre murens fundament. Det var før vanlig å gå over steingarden om våren og legge opp nedfalt stein. Når steingardene er i dårlig forfatning, trengs en mer omfattende restaurering. Der steingarden er helt ødelagt har det imidlertid liten hensikt å rekonstruere den, og den bør få ligge som et kulturminne.

For vegenes del gjelder det først og fremst at de ryddes for kratt og trær på steder der dette er et problem. I enkelte partier kan det dessuten være aktuelt med reparasjon. Oppgrusing av vegene anbefales imidlertid ikke. Det viktigste vil være å få på plass et opplegg for årlig skjøtsel som hindrer at vegen igjen gror igjen eller forfaller. Dette kan med fordel arrangeres som dugnad. For mer informasjon om restaurering og oppfølgende skjøtsel av steingarder og

veger, se *vedlegg II*. Det kan gjennom kommunen søkes SMIL-midler til restaurering av steingarder og gamle veger.

Det vil i dag nærmest være umulig å holde åpent alt av det gamle kulturlandskapet. Dette vil i mange tilfeller heller ikke være ønskelig. I stedet må man være villig til å målrette innsatsen mot områder som man ønsker å holde åpne, enten på grunn av biologisk mangfold, opplevelseskvaliteter eller verdi som beite. På Linesøya dreier dette seg i første rekke om de beitearealene på innmark som i dag er i drift i tilknytning til gårdene. Andre viktige arealer er Nordgårdsøya, Stemma-halvøya, Rødøya og Slåttøya. Det er mot disse arealene skjøtselsinnsatsen bør rettes.

Lynghעיene var en gang skogkledd, og kan bli det igjen. Det vil da bety en drastisk landskapsendring, som i mange tilfeller vil være uønsket. Sauebeiting er best egnet til å holde lynnhei åpen, da de i større grad beiter lauv og lynn enn storfe, særlig ved helårsbeiting. Der lynnhei har fått mye grov, gammel lynn og det er mye gjengroing med einer, anbefales det å gjennomføre lynnsviing. Sviing av lynn gjør at denne forynges og gir et fornyet og friskere beite. Mer om lynnsviing finnes i *vedlegg I* til rapporten. Det gis dessuten *Tilskudd til skjøtsel av kystlynnhei* for helårsbeiting med sau i kystlynnhei. Det forutsettes at hoveddelen av næringsopptaket om vinteren kommer fra lynnhei.

Enkelte steder kan det også være aktuelt å utføre rydding av gjengrodde arealer, både i tilknytning til lynnhei eller på innmarksbeite. Mer om restaurering av gamle kulturmarker, beitetrykk osv. finnes i *vedlegg I* til rapporten. Det kan dessuten søkes tilskudd til restaurering og inngjerding av gammel kulturmark gjennom SMIL-ordninga i kommunen.

For å legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet, anbefales det at det i større grad settes opp skilt/informasjonstavler som forteller om kulturlandskapet og kulturminnene i området. Dette vil være med på å gi en større totalopplevelse for besøkende. Jo mer kunnskap man har om det landskapet man ser rundt seg, jo mer interessant vil opplevelsen av det bli. Det vil tilsvarende være vanskelig å se verdien i kulturlandskapet dersom man ikke kan noe om det. Slike tiltak for å øke tilgjengeligheten i kulturlandskapet kan gis tilskudd gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Ordninga omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i *vedlegg II*.

3 Skråfjord-området

Befart:

Hoh.: 0-100 m

Beskrivelse av området

Skråfjord-området omfatter jordbruksarealene på nordsiden av Skråfjorden, inkludert de innerste øyene i fjorden, og den indre del av Gryttfjorden, figur 10. Skråfjorden strekker seg fra skjærgården i sørvest mot den smale Gryttfjorden i nordøst, som utgjør en forlengelse av Skråfjorden. Området omfatter i hovedsak områdene som er synlige fra, eller som ligger i nærheten av, riksvegen. Det undersøkte området omfatter blant annet Nesheim, Imsen, Halsauet, Bakkan, Dolmset, Selset, Langdalen, Markanes, Madsøya, Lysøya, Kvenndalen og Morka.

Figur 9. På Svabergene på Madsøya kan man tydelig se marmorbånd liggende i veksling med stripet granat-glimmerskifer. Marmorforekomstene er en av grunnene til at området har så artsrik og interessant vegetasjon.

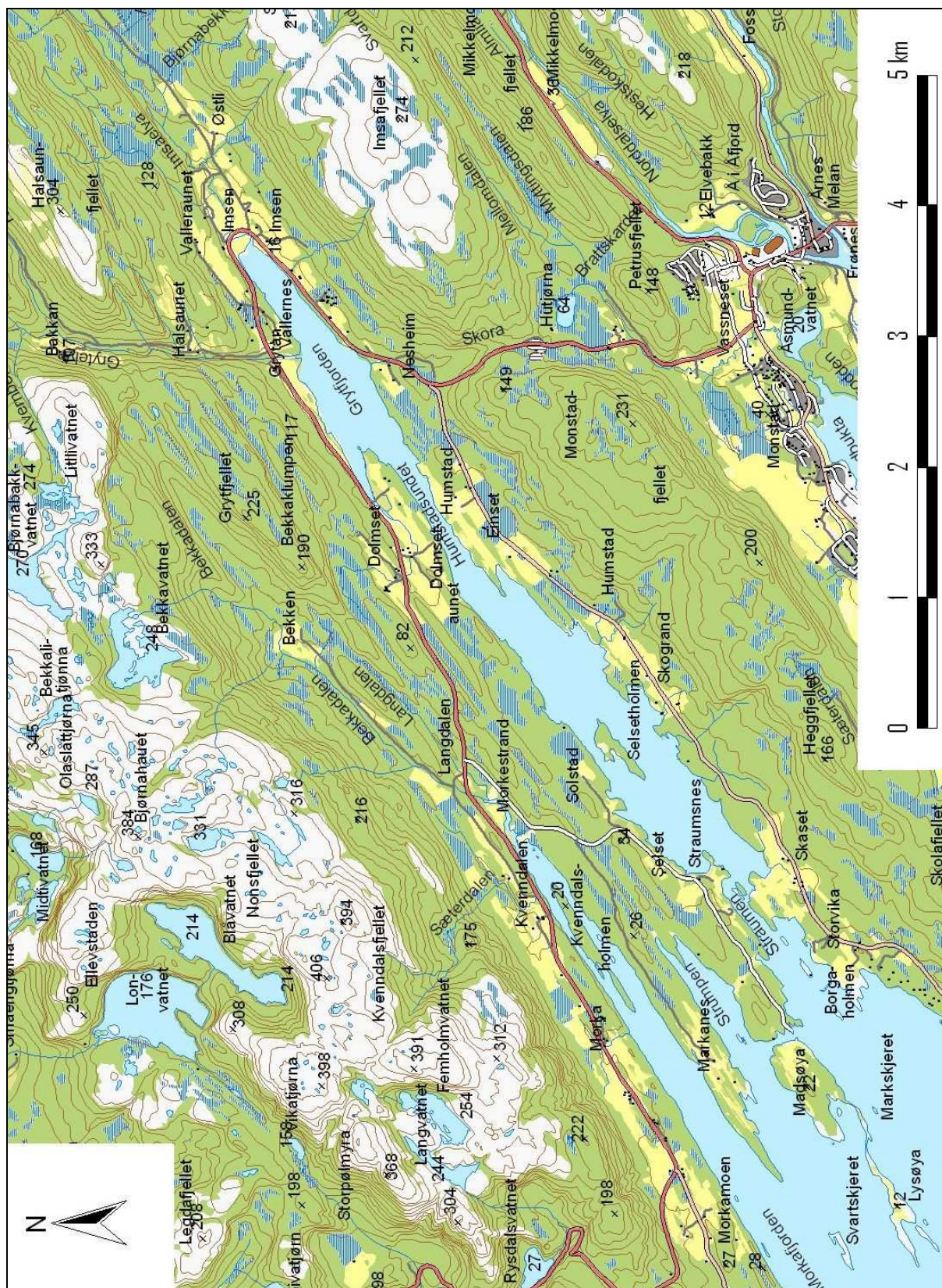
området er det morenejord som dominerer, som f.eks. på Bakkan, der jorda ligger på en morenerygg.

Mellom Morka og Langdalen består berggrunnen av granittisk gneis og migmatitt (NGU 2006). Ellers består berggrunnen i området for det meste av biotittskifer. Gneisen gir et forholdsvis surt og næringsfattig jordsmonn. Biotittskifer gir et jordsmonn som er mye rikere på plantenæringsstoffer, og bidrar dermed til en mer frodig vegetasjon. Området Selsettangen – Madsøya er et geologisk spennende område der det finnes flere marmorbånd i veksling med stripet granat-glimmergneis, noe som tydelig vises på svabergene her, figur 9. Kalkstein (marmor) bidrar til et basisk og godt jordsmonn. Flere steder kan man dessuten se mørkerøde granatkrystaller i berget.

Jordbruksarealene i området ligger for det meste i tilknytning til partier med havavsetninger (for det meste leirjord), dessuten noen partier med marine strandavsetninger. Begge deler gir et godt og fruktbart jordsmonn som er lett å dyrke. I de høyereliggende partier av

Nåværende og tidligere drift

Innenfor Skråfjord-området er mange bruk i drift, både på Morka, Kvenndalen, Markanes, Dolmset, Grytan, Halsauet og Imsen. Av gårdene i drift har de fleste melkeproduksjon, mens noen få har sau. Som følge av at mange av gårdene har dyr, holdes en god del beitearealer ennå i hevd i området.

Figur 10. Kart over Skråfjord-området. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/ tillatelsesnr. MAD 12002-R127454.

Mange bruk er likevel lagt ned, særlig gjelder dette de minste bruka. Det er synd at så mange småbruk er gått ut av drift, for det knytter seg store kulturlandskapsverdier til dem, blant

annet fordi de ofte har mange gamle bygninger og fordi det ofte kan finnes et høyt biologisk mangfold på mer grunnlendte, bratte og kuperte jordbruksarealer. Av nedlagte bruk, som mer eller mindre ligger for seg selv, er Bakkan, Lysøya, Madsøya, Årneset, Selset og Vallernes. Noen mindre bruk liggende i de større jordbruksområdene på Morka og i Imsen er også lagt ned, det samme gjelder her også noen av de middels store bruka.

Under den gamle drifta i området ble landskapet utnyttet på en helt annen måte enn i dag. Først og fremst fantes det langt flere dyr som beitet langt større arealer enn i dag. Innmarksarealer som nå blir beitet, var tidligere slåtteland. Uten kunstgjødsel og kraftfôr hadde man behov for større arealer for å skaffe tilstrekkelig mengde vinterfôr. Både strandsona og utmarka var derfor i langt større grad benyttet, både til beiting og slått.

Tidligere var det også vanlig med stubbelauving i området. Stubbelauving er høsting av fôr ved avkapping av kvister med lauv fra rot- og basisskudd fra ung lauvskog og kratt (Austad og Hauge 2003). Stubbelauving ble gjennomført med faste intervaller, gjerne hvert fjerde til åttende år, og bidrog ofte til en anselig andel av vinterfôret.

Den endrete bruket av landskapet, med mindre hogst og mindre beiting i utmarka og i strandsona, har ført til at landskapet har grodd igjen og at det er blitt mindre framkommelig enn tidligere. I tillegg er mange bruk gått ut av drift slik at også vanskelig tilgjengelige innmarksarealer er kommet til å gro igjen. Dette er blant annet godt synlig på Madsøya og i Bakkan. Gjengroing er i dag et problem for blant annet utsikt, framkommelighet og for det biologiske mangfoldet.

Biologisk mangfold

Mangfoldet av planter og dyr i jordbrukslandskapet kan være stort. Naturlig forekommende arter har funnet nye voksesteder i beite- og slåttemark og dannet et mangfold som skiller seg fra naturen ellers. Mangfoldet er størst i områder hvor det ikke har vært pløyd, gjødslet eller tilsådd, men høstet på mer tradisjonelt vis med slått og beiting. Slike arealer kalles gammel kulturmark, og er viktige å ta vare på av hensyn til vårt biologiske mangfold.

Det ble registrert artsrike kulturmarker flere steder i området. Noen av arealene er i drift og derfor ennå i god stand, mens andre arealer er så å si ute av drift og ligger i gjengroing.

På Halsauet finnes arealer med gammel kulturmark i bakken nord for gammeltunet (gjelder hele arealet som ligger nord for tunet og vegen fram hit). Her vokser kulturmarksarter som ryllik, gulaks, smalkjempe, karve, tepperot, geitsvingel, legeveronika, finnskjegg, engfrytle, blåklokke, øyentrøst, fuglevikke, prestekrage, nattfiol, kvitkløver, kvitbladtistel og raudknapp. I tillegg vokser her arter som stemorsblom, firkantperikum, rødkløver og einer. Dette er gammel slåttemark hvor det tidligere lå åkerlapper innimellom, hvor det ble dyrket korn og poteter. I dag beites arealet med sau. De artsrike bakkene er godt drenert, mens det nede i dalsøkket nedenfor tunet er en langt fuktigere og mindre artsrik vegetasjon. Her er ryddet noe de siste årene og ved ytterligere rydding vil arealet med gammel kulturmark kunne utvides.

Bakkan er noen gårder som ligger inne i dalen like nord for Halsauet. Området består av bratte bakker som skråner ned mot ei elv i dalbunnen, figur 11. Her blir i dag bare beitet mer sporadisk av sau. En god del gammel kulturmark er her i begynnende gjengroing. Noen registrerte kulturmarksarter i de bratteste bakkene er prestekrage (stedvis mye), jonsokkoll, gulaks, nattfiol, ryllik, smalkjempe, kvitbladtistel, tepperot og kvitmaure. I tillegg finnes her

gjengroingsarter/næringselskende arter som skogstorkenebb, mjødurt, enghumleblom og rød jonsokblom. På de flatere partiene på toppen av bakkene dominerer sølvbunke, stedvis med velutviklede tuer, og artsmangfoldet er lavere.

Figur 11. Bakkan er noen nedlagte smågårder som ligger i et lite dalføre som går nordover fra Skråfjorden. Den gamle kulturmarka på Bakkan er i gjengroing, men her forekommer kulturmarksarter som prestekrage (stedvis mye), jonsokkoll, gulaks, nattfiol og smalkjempe.

I området Dolmset – Vallernes finnes ganske store arealer med strandeng, og disse er av stor kulturlandskapsmessig interesse, figur 12. Disse må beites for å opprettholde sin verdi, men i dag er bruken av arealene noe redusert. Floraen er artsrik med 67 registrerte arter og 16 ulike strandengsamfunn, blant disse en sjelden takrør-eng (Naturbase 2006). Det er også artsfunn som tyder på interessante strandenger og kalkstrandberg lenger vest, sør for Dolmsetaunet.

Figur 12. Ved Dolmset finnes artsrike, interessante strandenger, men uten beiting vil de gro igjen.

De vestlige deler av Madsøya er naturreservat og har en særpreget kalkfuruskog med høy botanisk verneverdi (Naturbase 2006). Vegetasjonen er sterkt preget av de tette, langsgående stripene med kalk. Området har en av de best utviklede lågurtfuruskoger på kysten av Midt-Norge og av de mer krevende arter finnes her blant annet rundskolm, fingerstarr, liljekonvall, rødflangre, vårerteknapp og skogvikke. I sør, vest og nord er øya kantet av en smal strandbergssone, vesentlig kalkstrandberg. Her finnes bl.a. arter som engstarr, blåstarr og vanlig nattfiol. På tørre steder vokser kopparve, lodnerublom, rødsildre, flekkmure og bittersøte. Området har noe spor etter plukkhogst og ei kraftgate krysser området.

Det ligger også noen flekker med gammel dyrkajord innen området, men disse er i dag i gjengroing med lauvkratt hovedsakelig av bjørk. Vegetasjonen er dominert av skogarter og mer næringselskende arter som hårfrytle, skogstorkenebb, hundekjeks, einstape, mjøduert, gul flatbelg, engsoleie, raud jonsokblom, engsyre og forekomst av kraftige sølvbuketuer. Her vokser også arter som ryllik, gulaks, tveskjeggveronika, kvitbladtistel og gjerdevikke. Selv om flere av disse artene er typiske for gammel kulturmark, er de ikke utelukkende knyttet opp mot slike arealer.

Lysøya er ei særegen øy med et rikt og variert kulturlandskap med mange kulturminner og ulike kulturmarker samlet på et lite område, figur 13. Arealene er i dag ikke i drift verken med slått eller beiting. I haugene på øya er det først og fremst kystlynghei som dominerer, mens det gamle innmarksarealet vest for tunet har preg av næringsrik gammeleng. På østspissen av øya er det arealer med gammel kulturmark. Lengst nord på øya finnes noen arealer med blant annet tindvedkratt, og dette er den del av øya som er kommet lengst i gjengroinga.

Figur 13. Parti fra Lysøya med utsikt østover mot Madsøya. Her finnes et interessant kulturmiljø med gravhauger, steingard, smågårdsmiljø og kulturmarker. I haugen ved tunet finnes en svært artsrik vegetasjon med arter som flekkmure, smalkjempe, gjeldkarve, marinøklebånd, marinøkkel og harerug.

Sørvest for tunet er det en artsrik vegetasjon med blanding av gammel beitemark, lynghei og berg. Området har forholdsvis mye einer og en del bjørk og er i gjengroing. Her finnes også noe selje, rogn, gran og furu samt nypebusker. I feltsjiktet finnes typiske kulturmarksarter som kattedot, tiriltunge, geitsvingel, gulaks, flekkmure, smalkjempe, raudsvingel, kvitmaure, fuglevikke, jonsokkoll, legeveronika, markjordbær, blåknapp, engfrytle, gjeldkarve, bleikstarr, tveskjeggveronika, ryllik, raudknapp, harerug, marinøklebånd, marinøkkel, rundbelg, lodnerublom, småengkall og karve. I tillegg ble det registrert mer næringskrevende arter/gjengroingsarter som mjødukt, firkantperikum, og enghumleblom. Dessuten flere lyngarter.

Østspissen av øya har et areal med gammel kulturmark dominert av slett grasbakke som tidligere har vært slått. Her er også noen hauger og knauser lengst øst. Mange av de samme artene som beskrevet over ble funnet også her, blant annet smalkjempe, raudknapp, karve, marinøklebånd, gjeldkarve, tiriltunge og fuglevikke. I tillegg flere næringselskende arter som gul flatbelg, mjødukt, hundekjeks (nærest sjøen) og løvetann.

På Selset er det ryddet beite og satt opp gjerde rundt. Området har også tidligere vært brukt som beite, men var blitt svært gjengrodd. I dag beites området med ungdyr. Arealet domineres av relativt få, vanlige plantearter og har ikke preg av gammel kulturmark. Flere store, gamle trær er imidlertid tatt vare på. Slike trær er av stor verdi for enkelte arter av lav, mose, insekter, flaggermus og fugl.

Selnes er preget av skoglandskap, særlig i lia ned mot sjøen. Her er flere forekomster av tindved, men det er i dag mye skogkratt rundt som truer med å skygge ut tindveden.

Kulturminner og kulturmiljøer

Tradisjonelle bygninger og bygningsmiljøer har verdi som kulturminner og er med på å skape et harmonisk og vakkert kulturlandskap. Spor etter tidligere driftsmetoder har også slike verdier. Dette kan være steingarder, rydningsrøyser, oppmurte veger, bruer og lignende.

Det finnes en lang rekke bevaringsverdige bygninger i området, både på gårdene som er i drift og de som er nedlagt. I tillegg finnes noen naust og andre småhus som er verdt å ta vare på.

Gammeltunet på Halsauet er et av flere bevaringsverdige tun i området, figur 14. Her står ei trønderlån fra 1912, et fjøs med spontak fra 1910 (i begynnende forfall) og et eldhus som trolig er fra begynnelsen av 1800-tallet (flyttet hit rundt 1900). I tillegg står her et stabbur i tunet. Tunet er nå under restaurering, og i første omgang er det trønderlåna som blir satt i stand. Sammen med den gamle kulturmarka omkring fremstår Halsauet som et bevaringsverdig kulturmiljø. Et feriested er skilt ut fra bruket og består av en gammel trønderlån og et stabbur. Dette ligger like ovenfor nytunet på gården.

På Bakkan står det bare en bevaringsverdig bygning i dag. Dette er en flott smie bygd i laftverk som hviler på en steinmur. Smia har bordtak og fremstår som et svært flott element i kulturlandskapet her.

Figur 14. Halsauet har et bevaringsverdig tun med tradisjonell trønderlån, fjøs med spontak, smie og stabbur. Det er påbegynt restaurering av tunet, som ligger omgitt av artsrik, gammel kulturmark.

Det vestre bruket på Dolmset har et elde, bevaringsverdig fjøs som er under restaurering. Stabburet på bruket er allerede satt i stand. På det østre bruket står også et gammelt stabbur. Begge disse er del av et firkanttun. På Nesodden på Dolmset står også en bevaringsverdig gammel fjøsbygning.

På Grytan er det pusset opp et gammelt naust som står i sjøkanten og et båtskott ved tunet er også restaurert. Stabburet på gården er også under restaurering. Gårdne er organisert som firkanttun og har en relativt tradisjonell driftsbygning.

På Kvenndal ligger flere tun på rekke og rad, og minner om den gamle ordninga der tuna lå mer samlet i klynge- eller rekketun. Det vestre tunet er det mest opprinnelige, med trønderlån og en tradisjonell, bevaringsverdig driftsbygning. Alle gårdstuna her er lett synlige fra vegen. Fra Kvenndal går det en veg nordøstover til setra Bekken. Her står i dag to ikke så veldig gamle bygninger, ei stue og et uthus.

Det østligste bruket på Morka er et tradisjonelt trøndertun som er løselig organisert som firkanttun. De gamle bygningene her er i god stand.

Selset er et småbruk som består av godt ivaretatte bygninger, med våningshus, en tradisjonell driftsbygning med lafta fjøskasse og et par mindre uthus som trolig er mastu og stabbur. Det flotte, bevaringsverdige tunet ligger lett synlig ved vegen på Selneset, figur 15. Årneset er et annet lite småbruk her som ligger litt mer skjult. Også her står et gammelt fjøs og et stabbur, mens våningshuset er noe modernisert. Begge disse smågårdene er i dag fritidseiendommer.

Figur 15. Selset er et av flere bevaringsverdige tun i området og utgjør et flott landskapselement der det ligger lett synlig ved vegen utover på Selnes. Fjøsassen er laftet og bygningen er i god stand.

På Madsøya står flere bygninger til forfall, både nyere og eldre. På det søndre bruket står bare et nyere, lite våningshus igjen. På det nordre bruket står en eldre driftsbygning til forfall, et nyere våningshus og et eldre våningshus som i dag er kommet langt i forfallet og er halvvegs nedgrodd av trær og annen vegetasjon. Bygningsmiljøet på Madsøya fremstår derfor som nokså forfallent.

På Lysøya står et flott bygningsmiljø med våningshus og fire små uthus, blant disse et naust. Lysøya brukes i dag som fritidseiendom og bygningsmiljøet er velholdt og del av et svært interessant kulturmiljø bestående av alle de ulike elementene på øya. Mellom innmarka og utmarka på øya er det en steingard, stedvis nokså forfallen. I haugen like ved tunet er det noen lave formasjoner i form av steinrøyser i terrenget. Dette er et gravfelt med rundt sju graver, hvorav seks runde, lave røyser (en usikker) og én tilnærmet rektangulær, lav røys (usikker).

Også i Imsen finnes en del tradisjonelle bygninger på gårdene, men disse er ofte modernisert. Flere av tuna fremstår likevel ennå som typiske firkanttun og er lett synlige kulturmiljøer der de ligger omgitt av åpen dyrkamark. Valleraunet er det tunet med mest av det opprinnelige preget bevart og en steingard på bruket er under restaurering.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Landskapet i Skråfjord-området er dominert av nettopp fjorden. Den er forholdsvis brei i vest, der Lysøya ligger omtrent midt i. Herfra strekker en kort arm seg nordøstover til Langstranda. Dette er Morkafjorden. Sørenfor strekker en lang, smal arm seg innover til Imsen gjennom den smale Skråfjordstraumen og det smale Humstadsundet. Øst for Humstadsundet kalles fjorden Grytfjorden.

Fjorden danner det overordnede landskapsrommet og rammes inn av Kvenndalsheia i nord og et åsparti dannet av Imsafjellet – Monstadjellet – Heggfjellet i sør. Det er denne fjordrommet som binder gårdsgrendene i området sammen og gjør dem til del av en landskapsmessig helhet.

Mye av jordbruksarealene i området ligger som forholdsvis smale striper parallelt med fjorden. Den lengste ”stripa” utgjøres av området Morka – Kvenndalen, som ligger på en hylle i landskapet like nord for Morkafjorden. Her er jordbruksarealene flate og sammenhengende, mens de er mer oppstykket i den bratte lia ned mot fjorden, figur 16. Riksvegen går langs midten av disse jordbruksarealene.

Figur 16. På Morka brytes de store flatene med dyrkamark opp av de mer kupert og varierte beitene i lia ned mot sjøen. Her med utsikt mot Markanes.

Morka fremstår som et typisk jordbrukslandskap. Mest interessant er beitet ned mot sjøen på selve Morka. Det skråner jevnt ned mot fjorden, men er brutt opp av noen beitete hauger og skogkruller. Dette skaper et attraktivt landskapsbilde og stykker opp det ellers monotone landskapet som er preget av store, flate grasarealer. Ellers er her noen steingjerder i området. På Kvenndal ligger flere tun på rekke og rad og utgjør et helhetlig og flott element i landskapet. Det er dessuten flott utsikt over gårdene fra vegen.

Området Dolmset – Grytastranda ligger også som en smal stripe langs fjorden, med det bratte fjell- og skoglandskapet bakenfor. Dolmset fremstår landskapsmessig som interessant, delvis pga. kontakten med fjorden og delvis fordi det er lett synlig der det ligger på et nes, men også fordi det er jordbruksarealer i aktiv drift og lite preg av gjengroing. Bekken som slynger seg gjennom jordbruksarealene ved Dolmset er også et flott landskapselement. Utsikta mot fjorden fra Grytastranda er av stor verdi. Ikke minst på grunn av det varierte og tiltalende landskapsbildet, som er skapt av et velpleid jordbrukslandskap med enkeltstående trær og treklynger innimellom, figur 17.

Figur 17. På Grytastranda er det et åpent og flott jordbrukslandskap langs fjorden. Det er godt utsikt fra vegen, både over fjorden og dyrkamarka. Enkeltstående trær og treklynger er med på å gi variasjon.

Innerst i fjorden, på Imsen, ligger jordbruksarealene som en bue rundt Imsleira, figur 18. Riksvegen følger også bukta rundt Imsstranda. Elva slynger seg ut mot sjøen gjennom de åpne jordbruksarealene og er et viktig element i landskapet her, sammen med gårdstuna. Lenger vest på Imsstranda har det blitt ryddet noe skog langs fjorden, slik at utsikt er bedret betraktelig. Den smale stripa mellom vegen og fjorden er ellers tilvokst med granskog som stenger for utsikten.

Figur 18. På Imsen ligger kulturlandskapet i en bue rundt bukta. Gårdstuna stikker seg fram som tydelige elementer i landskapet.

Markanes, Selset, Årneset, Madsøya og Lysøya ligger plassert tett ved sjøen og er tydelig preget av dette. Gårdene ligger enkeltvis og er hver for seg interessante kulturmiljøer. Området er av stor landskapsmessig betydning. Her er både et viktig friområde, turmuligheter i et vakkert natur- og kulturlandskap og ellers rolig og fredelig. Av spesiell betydning er Lysøya. Den utgjør det mest interessante enkeltelementet innenfor hele Skråfjord-området. Her finnes både et flott bygningsmiljø, gravrøyser, steingjerder og en artsrik vegetasjon, samlet sett et helhetlig og ennå godt bevart kulturlandskap. Det er ikke veg fram til øya, men den er landfast vida Madsøya ved fjære sjø.

Bakkan og Halsauet ligger mer som ”rom” i marka og er tydelig atskilt fra gårdene ved fjorden. Dette gjør at de oppleves som forskjellig fra resten av området. Begge steder er tilgjengelige fra vegen som går innover dalføret her langs Grytelva. Elvedalen er ganske smal og trang og vider seg bare ut noe for å gi plass til Bakkan. Gårdsområdet ligger derfor tydelig avgrenset av terrengformasjonene og skogen rundt. Halsauet på sin side ligger i lett skrånende terreng ovenfor elvedalen. Begge gårdsområdene fremstår som helhetlige og interessante.

Inngrep og trusler

Det er gjort forholdsvis få inngrep i området som ikke har sammenheng med vanlig jordbruksdrift. Det tydeligste og største inngrepet i området er riksvegen. Siden jordbruksarealene ligger konsentrert på en relativt smal stripe langs fjorden, opptar riksvegen forholdsvis mye av arealet og setter sitt tydelige preg på landskapet. Samtidig gjør vegen det mulig for svært mange å oppleve dette flotte kulturlandskapet på nært hold, særlig ettersom gjengroinga langs vegen er beskjedent, særlig på nordsida av fjorden.

Ute på fjorden er det en del oppdrettsanlegg for blåskjell, med blåser som er svært synlige i landskapsrommet. Dette påvirker helheten i området negativt.

I tilknytning til noen av gårdene i området er det satt opp moderne eneboliger uten forankring i lokal byggeskikk. Dette gjør at det helhetlige preget brytes og har derfor en uheldig virkning på kulturlandskapet. Problemet er imidlertid ikke veldig stort ennå, men videre utbygging med eneboliger uten forankring i lokal byggeskikk vil kunne utgjøre et problem for kulturlandskapsverdiene. Modernisering og fasadeendring av eldre bygninger er vanlig, og utgjør også en utfordring mtp. å bevare helheten i området.

På Kvenndalsfjellet er det søkt konsesjon om etablering av Vindpark. Et slikt anlegg vil i først og fremst berøre Skråfjorden visuelt, ved at de blir de kan påvirke opplevelsen av kulturlandskapet og kulturmiljøa negativt. Atkomstveg til anlegget vil dessuten bli et nytt inngrep i området. Det er vurdert to mulige alternativer til veg; et forbi setra Bekken øst for Kvenndalen, og et langs eksisterende veg forbi Halsauet og videre opp mot toppen av fjellet om Bakkan. Av disse vil trolig traseen om Bakkan påvirke kulturlandskapet i området mest.

Forfall av eldre bygningsmasse utgjør en utfordring mange steder i området, men det er allerede satt i gang restaureringstiltak på mange av bruka.

Gjengroing er trolig det største problemet i området i dag, og mange tidligere åpne arealer er nå skogkledde. Gjengroinga skyldes hovedsakelig langt mindre beiting og hogst enn tidligere. Øket gjengroing fører til at det biologiske mangfoldet endres og at viktige kulturmarker går

tapt. Gjengroing fører også til at landskapet blir vanskeligere å ta seg fram i og at utsikta blir redusert.

Vurdering av området

Skråfjord-området er et helhetlig og særlig verdifullt kulturlandskap med svært mange ulike elementer. Landskapet rundt fjorden er preget av jordbruksarealer som i samspill med strandsona og fjorden danner et attraktivt landskapsbilde. Området har flere komplette, bevaringsverdige tun i tillegg til en god del bevaringsverdige enkeltbygninger. Det finnes flere arealer med artsrik, gammel kulturmark i området, dessuten et vernet areal på Madsøya med kalkfurskog og kalkstrandberg. På Selneset er et attraktivt friområde. Lysøya utgjør et særegent kulturmiljø der mange kulturminner og ulike gamle kulturmarker er samlet på et lite område.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Kulturlandskap skapes gjennom gjensidig påvirkning mellom natur og kultur. Særlig verdifulle kulturlandskap har ofte bevart gamle kulturmarker og har gjerne mange kulturminner. De byr også på varierte og interessante landskap. Sammenhengen mellom kulturmark og bygningsmasse er også med på å skape helhetlige og særlig verdifulle kulturlandskap. Derfor er det viktig at både bygninger og kulturmark ivaretas og sees i sammenheng.

For å ta vare på de store kulturlandskapsverdiene i Skråfjord-området, bør følgende arbeides med:

- Sikre ivaretagelse av de bevaringsverdige bygningene og kulturminnene
- Utvikle de eksisterende tuna med en helhetlig byggeskikk
- Unngå uheldige inngrep i kulturlandskapet
- Holde i hevd de artsrike, gamle kulturmarkene
- Legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet/bedre tilgjengeligheten

Selv om det store flertallet av eldre bygninger er i god stand i Skråfjord-området, står likevel en del gårdshus i begynnende forfall. Slike bevaringsverdige bygninger er viktige for både kulturhistorie og landskapsbilde, og de er av stor verdi om man greier å ta vare på dem.

Når bevaringsverdige bygninger skal settes i stand, anbefales det at dette gjøres slik at mest mulig av den opprinnelige bygningen bevares og at det ikke gjøres utvendige endringer på bygningen. Den beste forsikringen for at en bygning skal bli tatt vare på, er at den brukes til noe. Det er derfor en utfordring å finne nye bruksområder, som for eksempel utleie. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger finnes i *vedlegg II* til rapporten. Det kan dessuten søkes SMIL-midler gjennom kommunen til utbedring av slike bygninger.

For å ta vare på de tradisjonelle gårdsmiljøene i området, bør den tradisjonelle firkantforma tas vare på og utvikles, også i mer moderne tun. Dette er av stor verdi for helheten i kulturlandskapet. Det anbefales at fasadeendringer på eldre gårdsbygninger reduseres til det minimale. For at den tradisjonelle byggeskikken skal ivaretas, anbefales det dessuten at nye bygninger tunet i større grad tar opp i seg tradisjonell arkitektur. Også fargevalg, utforming og plassering av bygningene er her viktig.

Uheldige inngrep som bør unngås er planering, massedumping, masseuttak/steinbrudd, hyttefelt og boligfelt, som alle har svært stor innvirkning på landskapsbildet. Samdriftsfjøs, lagerbygninger og andre store bygg er også vanskelige å få til å passe inn i landskapet, selv om det neppe vil by på uløselige konflikter. Det er imidlertid svært viktig å tenke på bygningens påvirkning på landskapet tidlig i planleggingsfasen, slik at man kan ta hensyn til kulturlandskapskvalitetene i området ved plassering, utforming og fargevalg på den nye bygningen. Mer om nybygging i kulturlandskapet er å finne i *Vedlegg II*.

Steingarder og steinsatte/oppmurte veger bør tas vare på som de kulturminnene de er. For steingarder er det særlig viktig at de ikke gror ned, slik at de blir ødelagt og ikke lenger er synlige. Det var før vanlig å gå over steingarden om våren og legge opp nedfalt stein. Når steingardene er i dårlig forfatning, trengs en mer omfattende restaurering. Der steingarden er helt ødelagt har det imidlertid liten hensikt å rekonstruere den, og den bør få ligge som et kulturminne. For mer informasjon om restaurering og oppfølgende skjøtsel av steingarder og veger, se *vedlegg II*. Det kan gjennom kommunen søkes SMIL-midler blant annet til restaurering av steingarder og gamle veger.

Det vil i dag nærmest være umulig å holde åpent alt av det gamle kulturlandskapet. Dette vil i mange tilfeller heller ikke være ønskelig. I stedet må man være villig til å målrette innsatsen mot områder som man ønsker å holde åpne, enten på grunn av biologisk mangfold, opplevelseskvaliteter eller verdi som beite. I Skråfjord-området gjelder dette i første rekke beitearealene langs sjøen, som både er lett synlige og som ofte kan ha et høyt biologisk mangfold. Særlig er det av stor interesse at det unike kulturlandskapet på Lysøya ivaretas gjennom slått og beiting. Det er også ønskelig at strandengene på Dolmset beites, og at den artsrike beitemarka på Halsauet holdes i hevd. Bakkan utgjør også et interessant areal som anbefales holdt i hevd. Her kreves imidlertid rydding på forhånd av en del av arealet.

Arealer med gammel kulturmark bør holdes i hevd med slått eller beiting uten oppløying, tilsåing eller bruk av gjødsel. Slike arealer er beskrevet under kapitlet *biologisk mangfold*, og omfatter arealer på Lysøya, Halsauet og Bakkan. Disse arealene har en slått- eller beitebetinget vegetasjon som er avhengig av et lavvokst feltsjikt for å overleve. Med riktig slåttetidspunkt/beitetrykk kan man bevare det biologiske mangfoldet. Mer om skjøtsel av slike arealer finnes i *vedlegg I* til rapporten. For arealer med gammel kulturmark gis det dessuten *Tilskudd til skjøtsel av gammel kulturmark* gjennom det regionale miljøprogrammet. Arealene må da gjerdes inn og det må heller ikke benyttes gjødsel på arealene.

Både på Bakkan, Lysøya og andre steder i område er det aktuelt å rydde for beiting. Det kan imidlertid være ønskelig at noen store, enkeltstående trær får stå igjen. Rydding på arealer med gammel kulturmark bør helst foregå om vinteren for å unngå skader på jordsmonnet. Etter ryddinga må alt avkappet materiale komposteres eller helst brennes, da det kan ha en uheldig effekt på beitet om det blir liggende. Det er også viktig å følge opp med slått eller tilstrekkelig høyt beitetrykk, slik at ikke næringselskende arter, trær og busker får etablert seg igjen. For at vegetasjonen ved beitesesongens slutt skal være godt nedbeitet, må antallet dyr være høyt nok og de må holdes inngjerdet på arealet. Mer om restaurering av gamle slåtte- og beitemarker, beitetrykk osv. finnes i *vedlegg I* til rapporten. Det kan dessuten søkes tilskudd til restaurering og inngjerding av gammel kulturmark gjennom SMIL-ordninga i kommunen.

Strandengarealene på Dolmset har ikke vært beitet på ti år og bærer preg av dette. Det anbefales at området tas i bruk som beite igjen, da landskapet ellers vil gro igjen og endre karakter. Strandengarealer er næringsrike og gir god produksjon gjennom sesongen og til

langt ut på høsten. Arealene er på grunn av nedkjøling fra sjøen imidlertid nokså seine om våren. Den sjeldne takrøenga bør overvåkes slik at den ikke endres negativt av beitinga. Strandengarealene må ikke gjødsles, og bør inngjerdes for beiting. Det kan som nevnt søkes SMIL-midler gjennom kommunen til inngjerding. Det kan dessuten søkes *Tilskudd til skjøtsel av gammel kulturmark* for beiting på slike arealer.

For å legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet, anbefales det at det i større grad settes opp skilt/informasjonstavler som forteller om kulturlandskapet og kulturminnene i området. Dette vil være med på å gi en større totalopplevelse for besøkende. Jo mer kunnskap man har om det landskapet man ser rundt seg, jo mer interessant vil opplevelsen av det bli. Det vil tilsvarende være vanskelig å se verdien i kulturlandskapet dersom man ikke kan noe om det. Slike tiltak for å øke tilgjengeligheten i kulturlandskapet kan gis tilskudd gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Ordninga omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i *vedlegg II*.

4 Stokkøya

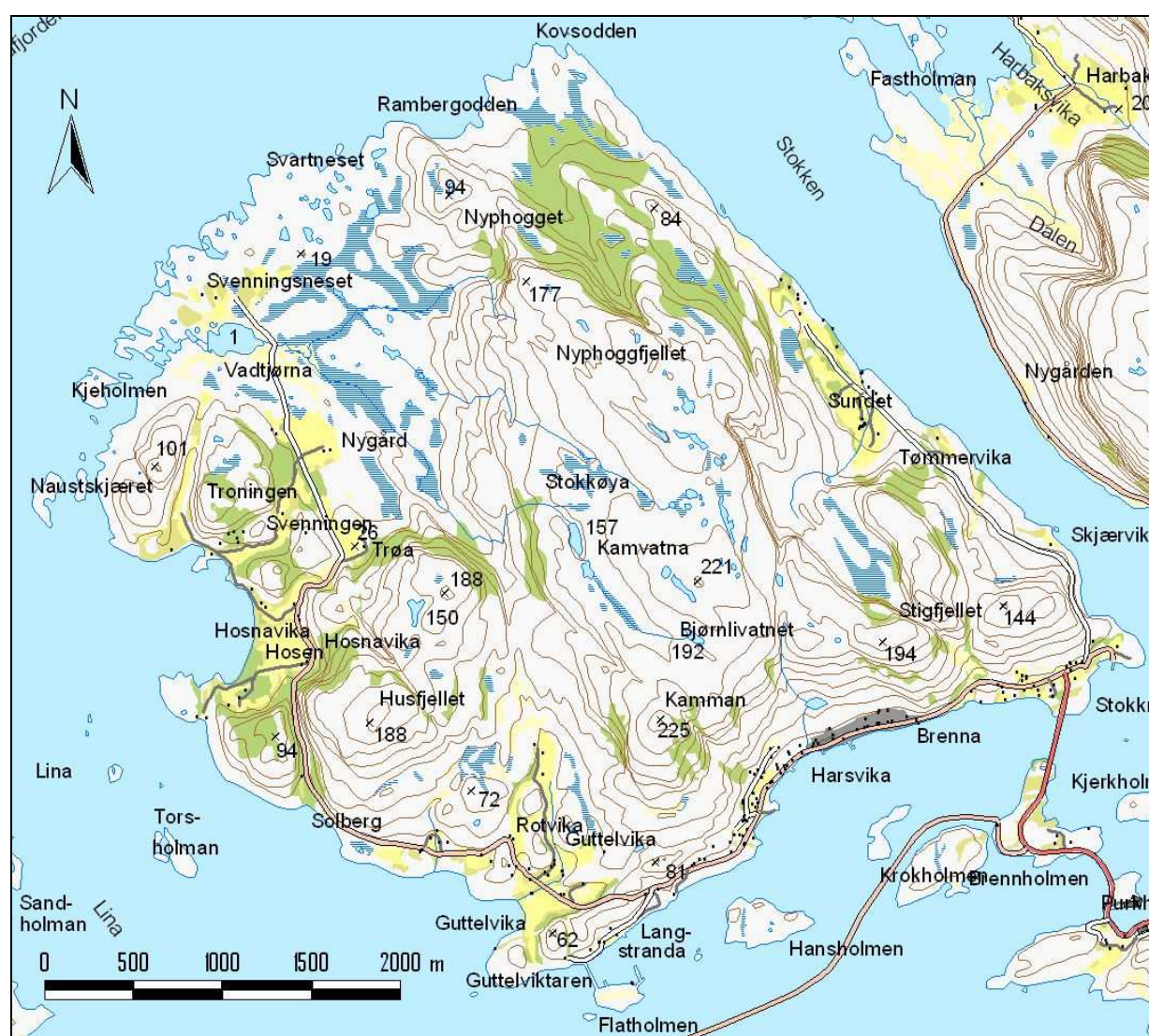
Befart:

Hoh.: 0-225 m

Beskrivelse av området

Stokkøya ligger nordvest i Åfjord kommune, like nordøst for Linesøya, og har broforbindelse over Stokksundet. Øya har et areal på 16-17 km² og domineres av et kraftig fjellparti bestående av Husfjellet – Kammen – Stigfjellet i sør og Nypoggfjellet i nord. Mot øst og sør skråner terrenget ganske bratt ned mot fjorden, mens det i vest og nord er slakere.

Jordbruksarealene på Stokkøya er samlet i tre grender; ved Sundet, Guttelvika og Hosnavika, figur 19. I Harsvika sør på øya er det et tettbygd strøk med rot i fiskerivirksomhet.

Figur 19. Kart over Stokkøya. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/ tillatelsesnr. MAD 12002-R127454.

Berggrunnen på Stokkøya består for det meste av granittisk gneis, med en bred åre bestående av amfibolittisk gneis som strekker seg fra nordvest til sørøst omtrent midt over øya (NGU 2006). Disse bergartene gir et forholdsvis surt jordsmonn med moderat tilgang på

plantenæringsstoffer. Den dyrka jorda ligger stort sett knyttet til partier med marine strandavsetninger, dessuten noen havavsetninger (for det meste leirjord). Dette gir et godt jordsmonn med gode dyrkingsforhold. Ellers består øya mer eller mindre av bart fjell, med noen myrpartier i nord.

Nåværende og tidligere drift

Det er i dag kun tre enheter i drift på Stokkøya, to med melkeproduksjon og en med sau. Mye av jorda er i dag leiejord, så det er lite jord som har gått ut av drift. I Guttelvika drives et bruk med melk (ca. 100 t) og noe ammedyr. I tillegg leies det meste av jorda på Sundet som tilleggsjord for grasproduksjon med rundball. Ved Svenningen/Hosnavika er to bruk i drift. Nygården, som ligger nordøst for vika, drives med produksjon av melk (74 t) og kjøtt. Også her leies en god del tilleggsjord, blant annet på Hosen. Bruka Svenningen, Troningen og Botnan er slått sammen til ett bruk og drives med en vinterbesetning på 160-170 utegangersau og turistvirksomhet.

Stokkøya er et smågårdsområde og det er mange småbruk på øya, figur 20. Gårdene hadde stort sett naturalhusholdning og det var Lofot-fisket som gav den viktigste inntekta. På Stokkøya ble det imidlertid slutt på fisket rundt 1960. De fleste bruka har dessuten laksevald, og fisket etter laks utgjorde for mange en viktig del av inntekta.

Figur 20. Stokkøya er et typisk smågårdsområde. De nedlagte småbruka lengst nord på øya, Vadtjørnvika og Grammarviksplassen, har bevart sitt tradisjonelle preg. Grønne jordstykker ligger som en kontrast mot de brunrøde lyngheiene, som ellers dominerer området.

Under den tradisjonelle drifta var det langt mindre skog på øya. All innmark ble tidligere slått, mens mye av arealet i dag beites. Utmarka bestod for det meste av kystlynghei og myr, og det var beitet over store deler av øya. Mye av utmarka er nå gått ut av drift, selv om en del arealer ennå beites. Mellom Svenningsneset og Troningen beites det med utegangersau, og det er her

utmarka har bevart mest beitepreg. Tidligere var det vanlig å svi av lyngheia med jevne mellomrom, først og fremst for å få bukt med eineren og for å fornye lyngen, som er svært viktig for vinterbeitet. Det har i lang tid vært skog på deler av øya, og denne ble i 1911 råket av en ukontrollert brann.

Harsvika er et lite tettsted med bakgrunn i fiskerivirksomheten. Her finnes derfor en god del brygger og naust. Det var også noen små gårder som lå i tilknytning til tettstedet, men jorda på disse er nå helt ute av drift. Det er også et nyere, kommunalt boligfelt her, der det er kommet til mange nye hus i løpet av de siste femten årene.

Biologisk mangfold

Mangfoldet av planter og dyr i jordbrukslandskapet kan være stort. Naturlig forekommende arter har funnet nye voksesteder i beite- og slåttemark og dannet et mangfold som skiller seg fra naturen ellers. Mangfoldet er størst i områder hvor det ikke har vært pløyd, gjødslet eller tilsådd, men høstet på mer tradisjonelt vis med slått og beiting. Slike arealer kalles gammel kulturmark, og er viktige å ta vare på av hensyn til vårt biologiske mangfold.

Den mest interessante vegetasjonene i området ble funnet i området Hosnavika – Svenningsneset, der det finnes en del arealer med gammel kulturmark og kystlynghei i drift.

Ved husmannsplassen Gramarsvikplassen på Svenningsneset er det delvis gjødslet, selv om vegetasjonen mange steder bærer lite preg av dette, særlig i tilknytning til de best drenerte arealene. Typiske kulturmarksarter her er raudknapp, tiriltunge, gulaks, geitsvingel, kvitmaure, karve, engfrytle, vanlig arve, legeveronica, småsyre, raudsvingel, slåttestarr, pretekrage og blåklokke. Dette er arter som for det meste trives best på ugjødsle areal, og som raskt kan konkurreres ut av mer næringselskende arter. Innslag av arter som engsoleie, engkarse og mjøduert er typiske på mer næringsrike og fuktige arealer. Bortsett fra de fuktigste deler av arealene er vegetasjonen derfor som gammel kulturmark å regne.

I Vadtjørnvika, som ligger like vest for Gramarsvikplassen og i dag brukes som feriested, har vegetasjonen et lignende preg. Her er likevel mer tuete (blant annet sølvbunke) og mer av arter som engsoleie og rød jonsokblom. Dette tyder på svakere avbeiting. Enda lenger vest finnes en del ruiner og her er det hardere nedbeitet og med arter som gulaks og engfrytle.

På det midtre bruket på Hosen er det ei artsrik beitemark i den nordvestvendte lia, figur 21. Beitet strekker seg over haugen og ned mot vegen i øst og avgrenses i vest mot fulldyrka mark. Området består delvis av åpent beite, delvis av hagemark/beiteskog med en del store trær, særlig bjørk. Her er dessuten noe oppslag av ungbjørk, osp og einer. I nord er arealet godt beitet, mens det er mindre avbeitet i sør. Registrerte kulturmarksarter er raudknapp, harerug, karve, gjeldkarve, marinøkleblom, gulaks, ryllik, firkantperikum, stortveblad, engfrytle, smalkjempe, gjerdevikke, skogstjerne, kvitmaure og hundegras. I tillegg vokser her skogsarter som smyle hårfrytle, skogstjerne, liljekonvall, kranskonvall og firblad.

Like vest for denne beitemarka ligger Hosensand landskapsvern- og plantefredningsområde. Formålet med vernet er ”å verne om en lokalitet med helt spesielle kvaliteter som botanisk verneområde, bla. et flygesandfelt som etter det en kjenner til er unikt i denne delen av landet, og en tindvedskog og bjørkeskog som på grunn av skjellsandunderlaget danner helt spesielle vegetasjonstyper” (Lovdata 2006). Tindvedbestandet er av de største i landet, og her vokser flere krevende plantearter, som fagerknoppurt, marinøkleblom, bergfrue, rødsildre og

enghavre (naturbase 2006). Området ble tidligere beitet, noe som sørget for en grasrik undervegetasjon. I dag er undervegetasjonen imidlertid i ferd med å tette seg til på grunn av manglende beiting.

Figur 21. Denne beitemarka på Hosen består delvis av åpent beite, delvis av hagemark/beiteskog med en del store trær, særlig bjørk. Vegetasjonen er forholdsvis artsrik, og her forekommer arter som raudknapp, harerug, karve, gjeldkarve, marinøkbleblom, gulaks, stortveblad, smalkjempe og kvitmaure.

Lynghelene er i best stand like nord for Hosnavika, på Troningen, figur 22. Her er et variert kystlyngheilandskap på begge sider av den trange dalen, Troningsmunningen, med oppdyrket eng og beite i bunnen. Her finnes ulike fattige heityper både relativt tørre og våte, dels med gras og urter, dels lyngdominert, og på de høyeste partier også innslag av kystfjellhei (Naturbase 2006). Innimellom finnes små fattigmyrer og små dammer og tjørner. Austerfjellet (øst for Troningsmunningen) er i ferd med å gro til med lauvtre, særlig rogn og bjørk.

Helårsbeiting med sau og mer eksponering mot vær og vind gjør at det i større grad holdes åpent på vestsida, men også her med mye innslag av einer i lunere partier. Langs stranda finnes beita lågurtvoll og blant annet under ei hule i fjellet, Kjølna, finnes tilløp til fattig fuktengliknende vegetasjon (Naturbase 2006). Området vurderes til å ha verdi B (viktig). Gjengroing med sitkagran ser ut til å være et økende problem i området.

Nord for Gramarsvikplassen finnes en mosaikk av flere naturtyper, der kystlynghei er den mest nærliggende fellesbetegnelsen. Her finnes blant annet både fattige og rike bergsprekksamfunn, oseanisk myr (fra lyngdominert tuemyr til rikere sig), flere brakkvanns- og ferskvannsdammer, artsfattig lynghei og flere tjørner (Naturbase 2006). På lune steder er det tilløp til gjengroing med bjørk, osp og sitkagran. Området vurderes til å ha verdi B (viktig).

Figur 22. Kystlynghei dekker store arealer på øya, men er mange steder i gjengroing. Nordvest for Troningen finnes trolig de best utviklede lyngheiene, og her er det lite gjengroing, foruten mye einer i enkelte partier og noen spirer av sitkagran.

Ovenfor vegen ved småbruket Solberg finnes det et areal med fuktig, grunnlendt kystlynghei (Naturbase 2006). Den er for det meste dominert av røsslyng og krekling, men med mye mjølbær i tørrere partier. Vanlige arter er kornstarr, flekkmarihand, klokkeling, nattfiol, tepperot, blåknapp, småbjønnskjegg, blokkebær og heigråmose (Naturbase 2006). Innimellom finnes spredte kratt med 2-5 m høy furu og lågere busker av bjørk, einer og ørevier samt noe pors ved Kråkdalsbekken. Området vurderes til å ha verdi B (viktig).

Kulturminner og kulturmiljøer

Tradisjonelle bygninger og bygningsmiljøer har verdi som kulturminner og er med på å skape et harmonisk og vakkert kulturlandskap. Spor etter tidligere driftsmetoder har også slike verdier. Dette kan være steingarder, rydningsrøyser, oppmurte veger, bruer og lignende.

Det finnes en lang rekke bevaringsverdige bygninger på Stokkøya, fra gårdsbygninger som våningshus, fjøs og uthus til naust og brygger. De fleste av gårdmiljøene har blitt forandret slik at de har mistet noe av sin tradisjonelle framtoning. I Vadtjørnvika står den mest tradisjonelle våningshuset i området, ei trønderlån med torvtak, figur 23. På Storsteinmyra står en tradisjonell driftsbygning, delvis med skifertak. Det midtre bruket på Hosen og småbruket Holvika er av de best bevarte småbruka i området, og består begge av våningshus, en liten driftsbygning og et uthus. På Nygård er firkanttunet godt bevart, selv om de fleste bygningene er endret noe.

På Gramarsvikplassen står et par bygninger i begynnende forfall og noen ruiner av andre bygninger. Den ene av disse er et tømmerhus fra 1850-tallet, og er en av få som er bygd med

tømmer fra Stokkøya. Bygningen er under restaurering. Like vest for tunet på Troningen var det tidligere flere husmannsplasser, men her er få spor av dette i dag.

Figur 23. Vadtjørnvika har den mest tradisjonell trønderlåna i området. Denne er del av et flott kulturmiljø, der den gamle innmarka nå beites. I framgrunnen sees restene av en steingard som gjerdet inn innmarka.

På Langstranda og i Harsvika står en del gamle naust og brygger, en del av disse er dessuten godt tatt vare på, noe som bidrar til at den historiske sammenhengen med sjøen opprettholdes. På et nes her står dessuten en kai med en stor, gammel lagerbygning. Også på flere av de andre gårdene på øya står det naust, blant annet i Holsvika. De to nausta her har begge dårlige tak og i begynnende forfall.

Det finnes svært mange steingarder på Stokkøya, mange av dem er ennå i forholdsvis god stand. I Guttelvika er det blant annet steingard inntil en del av den gamle Raudhallvegen og i Rekstera. Så godt som alle gården her har steingarder, men en del er fjernet der de har ligget på dyrka mark. Mellom gårdene og i grensa mot utmarka er fortsatt mye av steingardene bevart. På Troningen finnes en del steingarder, blant annet like vest for tunet, figur 24. Deler av denne er nå satt i stand. Også flere andre steder på øya finnes rester av steingarder.

Gamle Rauhullvegen går fra samfunnshuset i Guttelvika og over til Harsvika og er en del brukt i tursammenheng. Vegen er dessverre i ferd med å gro igjen mange steder på strekningen. Ved den dyrka marka i Guttelvika er vegen trolig oppløyd, da det ikke er synlige spor etter den i dag. På grunn av gjengroing er det nå også blitt vanskelig å ta seg fram i terrenget attmed enga, slik at det hender folk går inn på enga. Ved Rekstern er den gamle torvvegen godt bevart. Vegen er steinsatt et stykke og et fint stykke kulturhistorie. Torvuttaket ligger like ovefor Rekstern, og mange bruk hadde torvtakingsrett her.

Mellom Troningen og Vadtjørnvika går det en gammel, delvis oppmuret og steinsatt veg. Den omkring 100 år gamle vegen ble bygd av gudbrandsdøler, trolig i forbindelse med

sysselsettingstiltak. Vegen er godt bygd og det aller meste av den er bevart. Vegen er dessuten lite gjengrodd. Langs vegen er det flere steder satt opp heller som skulle brukes til reparasjon av steinsatte veiter. Disse veitene er imidlertid for det aller meste fullstendig ødelagt. Gamle vegstykker finnes også andre steder på øya.

Figur 24. Det finnes en del steingarder i området, som her på Troningen. En del av steingarden, som ligger nærmere tunet, er restaurert. Utsikt mot Hosen, med ei gammel brygge til høyre i bildet.

Kjølna er en hule i fjellet som ligger et lite stykke nordøst for tunet på Troningen. Hula er arkeologisk undersøkt, og det er funnet materiale som viser at her en gang har vært bosetning.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Stokkøya har et variert landskap med både bratte fjellsider og flatere partier. I Harsvika er det gammel og ny tettstedsbebyggelse side om side, figur 25. Felles for bebyggelsen er at den ligger under ei bratt liseide, på en smal stripe langs sjøkanten. Harsvika har et forholdsvis harmonisk preg, og tettstedet bindes sammen av rekkene av naust og brygger langs sjøen. Dette gir også et helhetlig preg.

Figur 25. Harsvika i kveldslys. Langs sjøen står et flott kulturmiljø av flere rekker naust og brygger.

Både i Guttelvika og i Hosnavika ligger flate jordbruksarealer snodd inn mellom fjellskråninger og mindre høydedrag. Dette er med på å gi et variert og spennende landskap. I Guttelvika er ikke fjellskråningene så bratte, noe som gjør at det ikke er så klart avgrenset som i Hosnavika. De slake og lune liene, som omkranser jordbruksarealene i Guttelvika, er for det meste skogkledt. Man skal likevel ikke mange meter opp i høyden før det rødbrune lyngheilandskapet dominerer, sammen med myrpartier.

Hosnavika ligger som en stor U i landskapet og er derfor svært markert, figur 26. Sammen med forholdsvis store flater med oppdyrka mark inerst i vika, gir dette en tydelig romfølelse. I dette landskapsrommet er de bratte fjellssidene vegger og jordbruksarealer, strand og sjø er gulvet. Slike tydelig avgrensede rom gjør landskapet oversiktlig og helhetlig. De bratte fjellssidene her er kledt med skog, noe som gir et lunt preg. Mellom bratte fjellsider utgjør også Troningen og Svenningen hvert sine smale landskapsrom. Særlig rundt Svenningen er det mye skog, mens det rundt Troningen er naknere.

Figur 26. Hosnavika ligger som en dyp U i landskapet og er omgitt av jordbruksarealer og steile fjell. Denne del av Stokkøya har et helhetlig og velhevdet preg.

Åpen lynghei dominerer fjellpartiene ved Troningen. Stedvis er preget rødbrunt med dominans av røsslyng, mens det andre steder har eg mer irgrønt preg og dominert av grasarter. Dette gir inntrykk av et fruktbart landskap. Mot Svenningen og Hosen er det lite åpen lynghei igjen, og i stedet dominerer løvskogen. Dessuten er her flere steder innslag av plantete felt med sitkagran.

Fra Nygården og nordover åpner landskapet seg opp. Her dominerer de store flatene, avgrenset mot mer eller mindre skogkledte fjellsider i sør og mot øst. Landskapet her har et rødbrunt og goldt preg, med hovedsakelig kystlynghei og myr. Innimellom ligger imidlertid irgrønne pletter med overflatedyrka mark, noe som gir en flott kontrast og som bidrar til variasjon. Bygninger i Vadtjørnvika og på Gramarsplassen bidrar dessuten til at landskapet oppleves som mer interessant.

I Sundet ligger jordbruksarealene på et flatt parti langs fjorden. Det er tydelig avgrenset av fjellsider, unntatt mot fjorden. Her er kommet opp mye lauvskog i lisdene, da området ligger i le på østsiden av øya, figur 27. Også jordbruksarealene er oppdelt av skogkruller og skogkledte kantsoner, noe som bidrar til at det dannes mange smårom i landskapet. Åpen kystlynghei er det lite igjen av her.

Figur 27. På Sundet er det kommet opp svært mye ung lauvskog, og det er lite igjen av den åpne lyngheia. Engarealene ligger også omgitt av skogkruller. Det er satt opp noen hytter i lia her.

Det er en god del flotte turmuligheter i området. Med tettstedet Harsvika som utgangspunkt, går den gamle Raudhallavegen over mot Guttelvika. Denne går gjennom et landskap dominert av lynghei og skog, dessuten ligger et tjern langs veien. I Guttelvika er det jordbruksarealene som dominerer landskapsbildet. Herfra er det mulig å gå langs en eldre veg opp til Rekstern, og herfra også opp langs den steinsatte veien til torvmyra.

Mange bruker Guttelvika som utgangspunkt for turer til Kammen, den høyeste toppen på Øyafjellet. Her er det satt opp en turpost, noe som trekker en god del folk. Den er i dag den mest besøkte posten på Stokkøya. Det er dessuten flott utsikt fra fjelltoppene. Det er imidlertid ikke lagt til rette for denne ferdselen, og det er grodd mye igjen langs de gamle ferdselsvegene og stiene her. Det er også noen problemer knyttet til parkering i Guttelvika i forbindelse med ferdselen.

I Hosnavika drives noe turistvirksomhet knyttet til Stokkøya Sjøsen. Dette trekker en del folk til det flotte natur- og kulturlandskapet i området, blant annet med servering, ulike aktiviteter og dessuten salg av hytter. Hyttene er alle like, bygd i naturlige materialer og plassert slik at de i minst mulig grad påvirker områdets helhetlige preg.

I området rundt Hosnavika er det mange turmuligheter, både i lyngheia og langs gamle og nye veger. Dette gir svært gode muligheter for å oppleve det flotte kulturlandskapet i området på nært hold, med variasjonen mellom de flate, forblåste partiene i nord og den lunere Hosnavika

med jordbruksarealer og skogkledte lier. Nord på øya her er det friområde, slik at landskapet er sikret god tilgjengelighet for allmennheten. I Vadtjørna selges dessuten fiskekort.

Skipsleia går like utenfor her, og hurtigruta går derfor tett inntil øya. Fra båten er det panoramautsikt mot det flotte kystkulturlandskapet, og mange av turistene er ute på dekk for å se og ta bilder når båten passerer.

Inngrep og trusler

Det er foretatt forholdsvis få inngrep i området som ikke er knyttet til den gamle tettstedsbebyggelsen i Harsvika eller til vanlig jordbruksdrift. Området har derfor ennå et helhetlig preg.

Byggefeltet i Harsvika er klart atskilt fra jordbruksarealene, med unntak av noen få smågårder. Dette gjør at tettstedsbebyggelsen i svært liten grad har tatt for seg av dyrka mark. Den avgrenses i tillegg tydelig av det bratte terrenget rundt. Den nye bebyggelsen med typehus utgjør imidlertid et markant trekk med den eldre byggeskikken i området, med tradisjonelle tømmerhus og senere betonghus. Betonghus er et interessant trekk i den nyere byggeskikken på kysten.

I tilknytning til noen av gårdene i området er det satt opp moderne eneboliger uten forankring i lokal byggeskikk. Dette gjør at det helhetlige preget brytes og har derfor en uheldig virkning på kulturlandskapet. Problemet er imidlertid ikke veldig stort ennå, men videre utbygging med eneboliger uten forankring i lokal byggeskikk vil kunne utgjøre et problem for kulturlandskapsverdiene. Modernisering og fasadeendring av eldre bygninger er vanlig, og utgjør også en utfordring mtp. å bevare helheten i området.

Det har de senere år vært mye hyttebygging på Stokkøya, særlig på Sundet, men også andre steder på øya. Blant annet er det satt opp tre hytter i landskapsvernområdet på Hosensan, noe som har hatt en uheldig virkning på landskapet her. Disse nye hyttene er satt opp uten hensyn til terreng og lokal byggeskikk, og bryter markant med kulturlandskapet i området. Det er også satt opp noen hytter i tilknytning til Stokkøya Sjøsender. Disse er bygget med tanke på å skape minst mulig synlige inngrep i landskapet, og er kledd med torv og ubehandlet panel. Dette gjør at de glir godt inn i landskapet, blant annet ved at de tar opp i seg fargenyansene fra terrenget omkring. Mange nye nauster er også satt opp her, men de er bygget som en tradisjonell naustrekke og glir forholdsvis godt inn i det tradisjonelle kulturlandskapet.

Forfall og tap av tradisjonell bygningsmasse utgjør en stor trussel mot kulturlandskapet i området. Mange gårdsbygninger er i forfall, og særlig driftsbygningene på de bruka som har gått ut av drift er utsatt. I tillegg står mange av de gamle nausta og bryggene i fare for å forfalle.

Gjengroing er trolig det største problemet i området i dag, og tidligere åpne arealer er nå skogkledde. Mye kystlynghei har allerede gått tapt, og mer er nå i ferd med å gro til. Gjengroinga skyldes hovedsakelig manglende beiting og skjøtsel i form av lyngsviing. Økt gjengroing fører til at det biologiske mangfoldet endres og at den viktige kulturmarkstypen kystlynghei går tilbake. Gjengroing fører også til at landskapet blir vanskeligere å ta seg fram i og at de skarpe silhuetene som preger landskapet viskes ut.

Sitkagran utgjør et svært stort problem i dag og er trolig den arten som sprer seg raskest. Sitkagrana er et innført treslag, og er derfor uønsket som gjengroingsart også på arealer man ikke har som formål å holde åpne. Gjengroing med sitkagran er derfor et mye større problem enn den ”vanlige” gjengroinga. Villsauen tar heller ingen ting av sitkagrana, mens den villig forsyner seg av lauvtree.

Spirer av sitkagran ble observert over store deler av lyngheia ved Troningen. Spirene kommer mye tettere enn av noen annet treslag som etablerer seg i lyngheia, og den vil derfor raskt kunne bli dominerende, figur 28. I tillegg kan den trolig spre seg over store avstander, og det skal her ha vært observert spirer av sitkagran opptil 1 km fra nærmeste voksne tre. Et landskap dekket av sitkagran vil ha et mørkt preg, og de tette trærne vil gi rom for lite annen vegetasjon.

Figur 28. Gjengroing med sitkagran ved Troningen. Sitkagrana kan raskt bli dominerende der den får gode spiringsmuligheter og utgjør et stort problem i lyngheia. Spredning av sitkagran er uheldig, ettersom dette er en innført art.

Vurdering av området

Stokkøya har et svært interessant og flott kulturlandskap med variasjon mellom mange ulike elementer, som kystlynghei, beiteskog, myrlandskap og dyrka mark. I Harsvika er det eldre tettstedsbebyggelse med mange gamle naust og brygger. I Hosnavika er det en artsrik vegetasjon, blant annet med et av de største tindvedbestander i landet knyttet til et område med skjellsand samt et flygesandområde. Dette er vernet som landskapsvern- og plantefredningsområde. Her er også artsrik gammel kulturmark, som nå drives med beiting. Området rundt Hosnavika og nordover til Svenningsneset har et svært attraktivt landskapsbilde og fremstår som et svært godt bevart kystkulturlandskap. Det finnes en del gamle veger i området, som både er interessante kulturminner og som i dag er attraktive for bruk i tursammenheng.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Kulturlandskap skapes gjennom gjensidig påvirkning mellom natur og kultur. Særlig verdifulle kulturlandskap har ofte bevart gamle kulturmarker og har gjerne mange kulturminner. De byr også på varierte og interessante landskap. Sammenhengen mellom kulturmark og bygningsmasse er også med på å skape helhetlige og særlig verdifulle kulturlandskap. Derfor er det viktig at både bygninger og kulturmark ivaretas og sees i sammenheng.

For å ta vare på de store kulturlandskapsverdiene på Stokkøya, bør følgende arbeides med:

- Sikre ivaretagelse av de bevaringsverdige bygningene og kulturminnene
- Sette i stand og holde i hevd gammel kulturmark, slik at gjengroing hindres og artsmangfoldet bevares
- Holde i hevd en del av de gamle kystlyngheiene
- Legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet/bedre tilgjengeligheten.

Det haster å få gjort noe med mange av de verdifulle bygningene som nå er i begynnende forfall i området, særlig gjelder dette brygger og naust som står utsatt til for vind og vær. Når bevaringsverdige bygninger skal settes i stand, anbefales det at dette gjøres slik at mest mulig av den opprinnelige bygningen bevares og at det ikke gjøres utvendige endringer på bygningen. Den beste forsikringen for at en bygning skal bli tatt vare på, er at den brukes til noe. Det er derfor en utfordring å finne nye bruksområder, som for eksempel utleie. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger finnes i *vedlegg II* til rapporten. Det kan dessuten søkes SMIL-midler gjennom kommunen til utbedring av slike bygninger.

For å ta vare på det tradisjonelle gårdsmiljøet i området, er det ønskelig at noen av de mer eller mindre komplette tuna tas vare på. Å ta vare på den tradisjonelle firkantforma, også i mer moderne tun, er av stor verdi for helheten i kulturlandskapet. For at den tradisjonelle byggeskikken skal ivaretas, anbefales det at nye bygninger i større grad tar opp i seg tradisjonell arkitektur, særlig gjelder dette bygninger i gårdstunet. Også plasseringen av bygningene er her viktig. Mer om nybygging i kulturlandskapet finnes i *vedlegg II*.

De mange steingardene og steinsatte vegene som finnes i området bør tas vare på som de kulturminnene de er. For steingarder er det særlig viktig at de ikke gror ned, slik at de blir ødelagt og ikke lenger er synlige. Trær bør ikke få stå tett inntil steingarden, da røttene ellers kan forstyrre murens fundament. Det var før vanlig å gå over steingarden om våren og legge opp nedfalt stein. Når steingardene er i dårlig forfatning, trengs en mer omfattende restaurering, noe som kan være aktuelt flere steder i området, som ved Raudhallavegen i Guttelvika. Der steingarden er helt ødelagt har det imidlertid liten hensikt å rekonstruere den, og den bør få ligge som et kulturminne.

For vegenes del gjelder det først og fremst at de ryddes for kratt og trær som hindrer fremkommeligheten og som ødelegger vegens struktur. Enkelte partier kan det dessuten være aktuelt med reparasjon. Oppgrusing av vegene anbefales ikke, da dette vil kunne føre til motorisert ferdsel og dessuten at vegene mister sin sjarm. Det kan imidlertid være aktuelt med oppgrusing av hjulspor/sti på enkelte strekninger, men dette må ikke gjøres der vegene er steinsatt. Det viktigste vil imidlertid være å få på plass et opplegg for årlig skjøtsel som hindrer at vegene gror igjen på nytt. Dette kan med fordel arrangeres som dugnad. For mer informasjon om restaurering og oppfølgende skjøtsel av steingarder, se *vedlegg II*. Det kan gjennom kommunen søkes SMIL-midler til restaurering av steingarder og gamle veger. Det

vil også være aktuelt å søke midler til etablering av sti attmed dyrkamarka ved fotballbana i Guttelvika, der en del av den gamle vegen mangler.

Det vil i dag nærmest være umulig å holde åpent alt av det gamle kulturlandskapet. Dette vil i mange tilfeller heller ikke være ønskelig. I stedet må man være villig til å målrette innsatsen mot områder som man ønsker å holde åpne, enten på grunn av biologisk mangfold, opplevelseskvaliteter eller verdi som beite. På Stokkøya gjelder dette særlig de arealene som er beskrevet som verdifulle under kapitlet *biologisk mangfold*, dvs. den gamle kulturmarka på Hosen, lyngheiene ved Troningen og jorda på smågårdene på Svenningsneset samt lyngheia her. I tillegg kommer lyngheia ovenfor Solberg.

Arealer med gammel kulturmark bør holdes i hevd med slått eller beiting uten oppløying, tilsåing eller bruk av gjødsel. Disse arealene har en slått- eller beitebetinget vegetasjon som er avhengig av et lavvokst feltsjikt for å overleve. Med riktig slåttetidspunkt/beitetrykk kan man bevare det biologiske mangfoldet. Mer om skjøtsel av slike arealer finnes i *vedlegg I* til rapporten. For arealer med gammel kulturmark gis det dessuten *Tilskudd til skjøtsel av gammel kulturmark* gjennom det regionale miljøprogrammet. Arealene må da gjerdes inn og beites for seg og det må heller ikke benyttes gjødsel.

Beitemarka på Hosen kan gjerne ryddes noe der skogen er tettest. Det er imidlertid ønskelig at det skal være en vekslings mellom åpne arealer, lysåpen skog og arealer med spredte trær. Det anbefales også at det ryddes noe for nedfalte greiner og trær. Arealet er svært verdifullt for det biologiske mangfoldet, men i de sørligste deler av området er det mye dødgras og det anbefales at her beites mye kraftigere.

Rydding på arealer med gammel kulturmark bør helst foregå om vinteren for å unngå skader på jordsmonnet. Etter ryddinga må alt avkappet materiale komposteres eller helst brennes, da det kan ha en uheldig effekt på beitet om det blir liggende. Det er også viktig å følge opp med slått eller tilstrekkelig høyt beitetrykk, slik at ikke næringselskende arter, trær og busker får etablert seg igjen. Ved beitesesongens slutt må vegetasjonen være godt nedbeitet. Mer om restaurering av gamle slåtte- og beitemarker, beitetrykk osv. finnes i *vedlegg I* til rapporten. Det kan dessuten søkes tilskudd til restaurering og inngjerding av gammel kulturmark gjennom SMIL-ordninga i kommunen.

Lyngheiene var en gang skogkledde, og kan bli det igjen. Det vil da bety en drastisk landskapsendring, som i mange tilfeller vil være uønsket. Saubeiting er best egnet til å holde lyngheia åpen, da de i større grad beiter lauv og lyng enn storfe, særlig ved helårsbeiting. Der lyngheia har fått mye grov, gammel lyng og det er mye gjengroing med einer, anbefales det å gjennomføre lyngsviing. Sviing av lyngen gjør at denne forynges og gir et fornyet og friskere beite. Lyngsviinga bør i første omgang prøves på mindre arealer, da det er usikkert hvordan dette vil virke inn på spredningen av sitkagran. I verste fall kan lyngsviing fremme gjengroing med sitkagran, ved at det skapes gode spiringsmuligheter. Dersom dette er tilfelle bør alternative måter for skjøtsel benyttes, som et forholdsvis hardt beitetrykk kombinert med supplerende rydding av bl.a. einer. Mer om lyngsviing finnes i *vedlegg I* til rapporten. Det gis dessuten *Tilskudd til skjøtsel av kystlynghei* for helårsbeiting med sau i kystlynghei. Det forutsettes at hoveddelen av næringsopptaket om vinteren kommer fra lyngheia.

Tindvedområdet og sanddynene på Hosensand var tidligere beitet og kan gjerne beites igjen. Det forutsettes imidlertid at dette utføres i samråd med forvaltningsmyndighetene og i

samsvar med verneforskriften for området. Det bør dessuten utarbeides skjøtselsplan for området, se *vedlegg I* for mer informasjon om dette.

For å legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet, anbefales det at det i større grad settes opp skilt/informasjonstavler som forteller om kulturlandskapet og kulturminnene i området. Dette vil være med på å gi en større totalopplevelse for besøkende. Jo mer kunnskap man har om det landskapet man ser rundt seg, jo mer interessant vil opplevelsen av det bli. Det vil tilsvarende være vanskelig å se verdien i kulturlandskapet dersom man ikke kan noe om det. Slike tiltak for å øke tilgjengeligheten i kulturlandskapet kan gis tilskudd gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Ordninga omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i *vedlegg II*.

Aktuelle tiltak på Stokkøya kan f.eks. være skilting av torvvegen/torvmyra i Guttelvika, skilting av veg mellom Guttelvika og Harsvika, etablering av fiskeplass med handicaptilgang i Vadtjørna, merking av veg til husmannsplassene på Svenningsneset, informasjonsskilt som forteller om kystlyngheilandskapet osv.

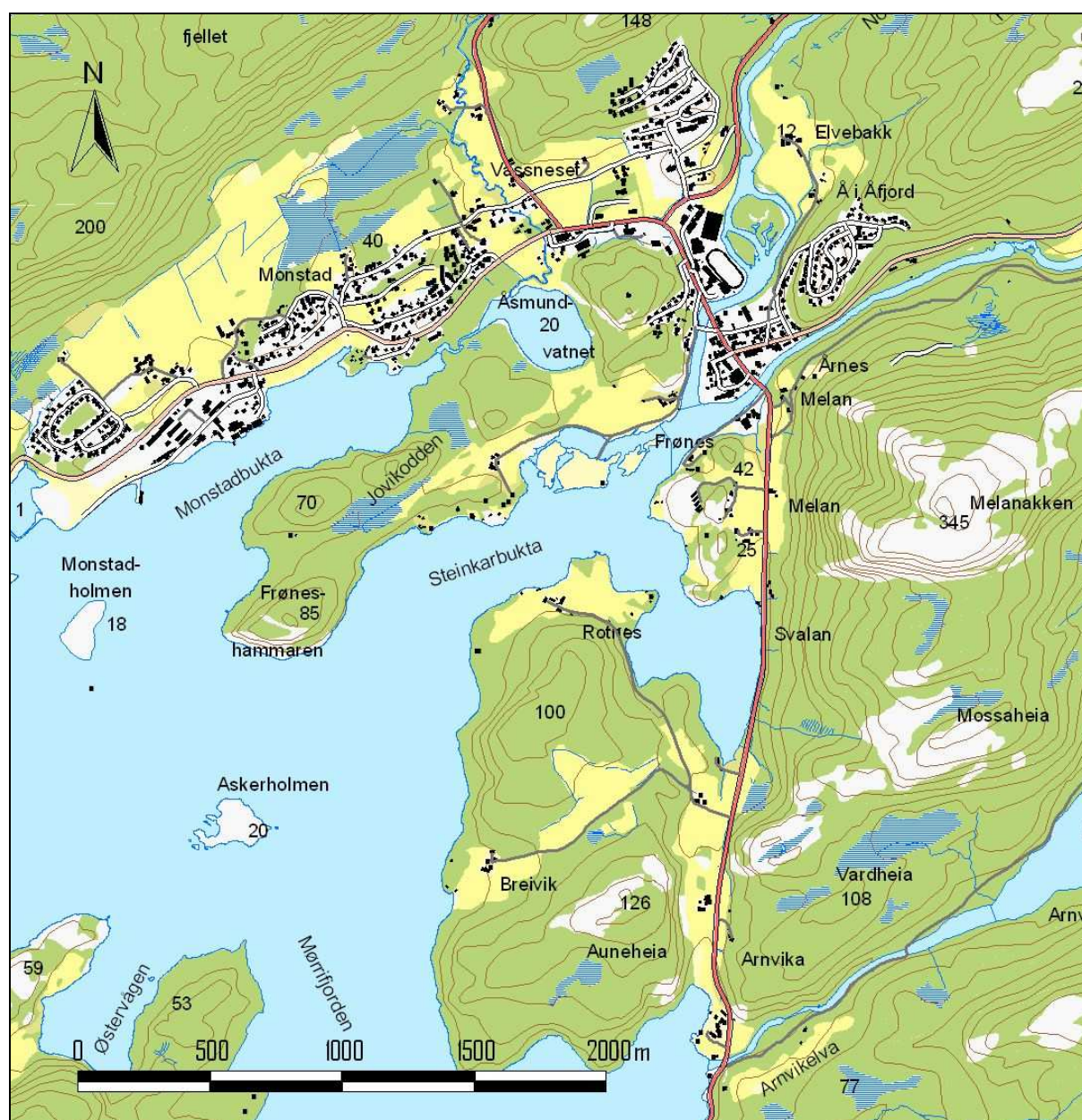
5 Årnes – Monstad

Befart:

Hoh.: 0-50 m

Beskrivelse av området

Det undersøkte området omfatter arealene som ligger i og rundt Årnes – Monstad, som er sentrum i Åfjord kommune, figur 29. Årnes ligger der Stordalselva og Norddalselva renner ut i Steinkarbukta. Monstad ligger på nordsiden av Monstadbukta, som en forlengelse av sentrumsarealet mot vest. Steinkarbukta og Monstadbukta er atskilt av Frøneshammaren. Det ligger en del jordbruksarealer både i og rundt sentrum, som danner en ramme rundt tettstedet. Det er disse som beskrives nærmere i rapporten, og omfatter i hovedsak gårdene Melan, Frønes, Elvebakk, Vassneset og Monstad.

Figur 29. Kart over området Årnes - Monstad. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Statens kartverk/ tillatelsensnr. MAD 12002-R127454.

Berggrunnsmessig er området delt i to, med et skille som går mellom Monstadbukta og Elvebakk, omtrent midt over Åsmundvatnet. Sør for dette skillet består berggrunnen i all hovedsak av biotittskifer, mens det nord for skillet består av granittisk gneis med partier av biotittskifer (NGU 2006). Gneisen gir et forholdsvis surt og næringsfattig jordsmonn. Biotittskifer gir et jordsmonn som er mye rikere på plantenæringsstoffer, og bidrar dermed til en frodig vegetasjon.

Jordsmonnet i området består for det meste av hav- og fjordavsetninger, for det meste leirjord, som gir fruktbar og lett dyrkbar jord. Langs elvene dominerer elveavsetninger og jordbruksarealene på Frønes og Elvebakk ligger for det meste på slike avsetninger.

Nåværende og tidligere drift

I området Årnes – Monstad er flere bruk gått ut av drift. Mange av bruka som er i drift har dessuten redusert antallet dyr. På Melan Østre er det i dag drift med 35 sauer og på Asplund holdes det noen hester som beiter nær tunet. På Frønes var 2005 siste året med kyr. Som følge av at flere av gårdene har dyr, holdes en god del beitearealer ennå i hevd i området. En del arealer er imidlertid gått ut av drift.

Når bruk går ut av drift blir ofte gamle, bevaringsverdige bygninger stående til forfalls og gammel kulturmark gror igjen, selv om den beste jorda leies bort til andre. De største landskapskvalitetene og det høyeste biologiske mangfoldet knytter seg ofte til arealer på mer grunnlendte, bratt og kupert mark.

Under den gamle drifta i området ble landskapet utnyttet på en helt annen måte enn i dag. Først og fremst fantes det langt flere dyr som beitet langt større arealer enn i dag. Innmarksarealer som nå blir beitet, var tidligere slåtteland. Uten kunstgjødsel og kraftfôr hadde man behov for større arealer for å skaffe tilstrekkelig mengde vinterfôr. Både strandsona og utmarka var derfor i langt større grad benyttet, både til beiting og slått. Det var blant annet slåtteteiger flere steder i utmarka.

På 1950-tallet ble det etablert kommunesenter på arealene som tilhørte gården Årnes. Denne lå på tangen midt mellom Stordalselva og Nordalselva. Her var det både jordbruksarealer og en del skog. Etter at tunet på gården brant ned, ble det aldri bygget opp igjen.

På den ca. 2 km lange strekningen Årnes – Monstad er det i dag sammenhengende nærings- og boligbebyggelse. I tillegg til butikker, kontorer, hotell, kirke, helsesenter osv. finnes Åset skole med både barne- og ungdomstrinn. Her er dessuten barnehager og videregående skole. På Monstad er det kommunalt industriområde og kai, byggvare, industri, verksteder osv. I dag har kommunesenteret Årnes – Monstad ca. 1 200 innbyggere.

De to elvene som renner ut på Årnes, Stordalselva og Norddalselv, er to av landets beste smålakselver. Turistfiske i elvene har lang historie og britiske sportsfiskere gjestet Åfjord første gang i 1843. Senere kom engelske familier tilbake til Åfjord og bygde Fredmoen som bl.a. Lord Walsingham og hans familie eide fra 1910 til 1990. Heller ikke i dag er det uvanlig å treffe på både norske og utenlandske laksefiskere langs elvene og ved utløpet.

Biologisk mangfold

Mangfoldet av planter og dyr i jordbrukslandskapet kan være stort. Naturlig forekommende arter har funnet nye voksesteder i beite- og slåttemark og dannet et mangfold som skiller seg fra naturen ellers. Mangfoldet er størst i områder hvor det ikke har vært pløyd, gjødslet eller tilsådd, men høstet på mer tradisjonelt vis med slått og beiting. Slike arealer kalles gammel kulturmark, og er viktige å ta vare på av hensyn til vårt biologiske mangfold.

Frønesøset – Furuholmen er et område med strandeng og strandsump som inntil 2005 har vært beitet med storfe. Svært få slike strandengarealer er i dag i drift i fylket og det fremstår derfor som et svært interessant areal, figur 30. Uten beiting vil vegetasjonen endres og området vil dessuten miste det åpne, jevne beitepreget som er her i dag. Strandenga er av de mer verdifulle av denne typen på Fosen (Naturbase 2006) og her er registrert 73 ulike arter. Blant disse er fjørekoll, hestehavre, musestarr, strandkjeks, jåblom og taresaltgras. Området huser også vadefugler på trekk eller som hekker i området.

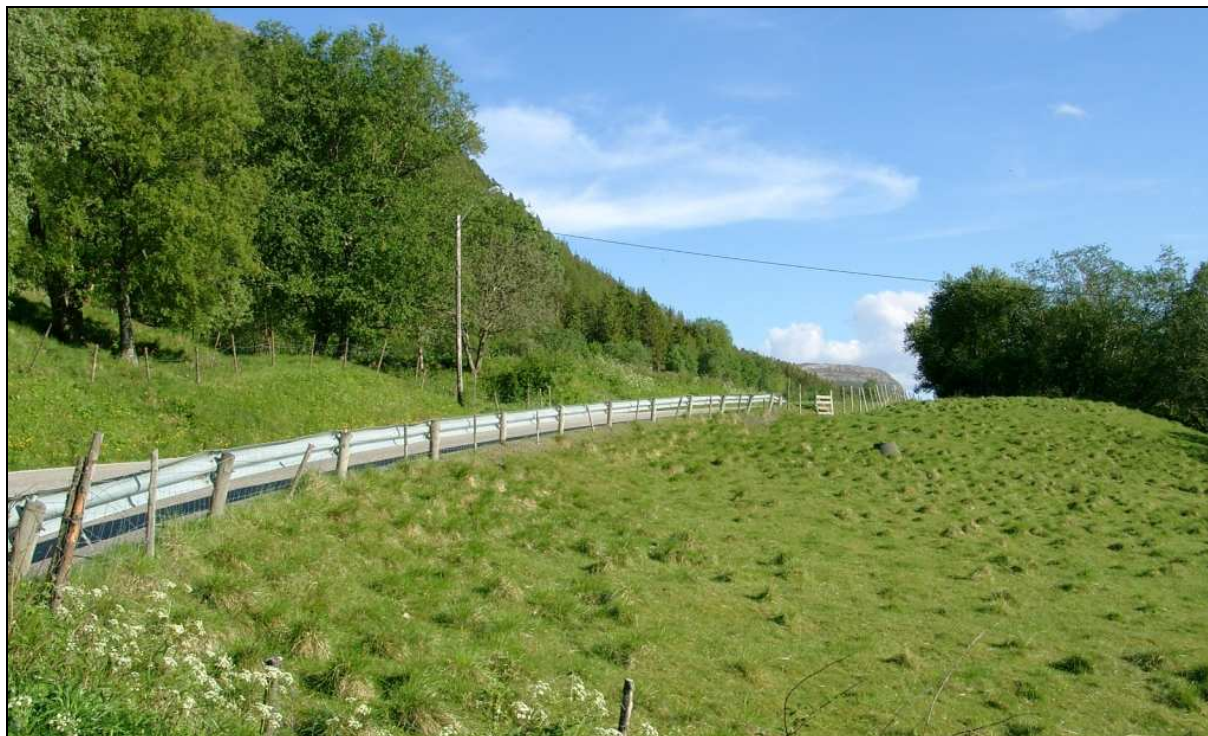

Figur 30. Frønestangen er et svært interessant strandengområde med 73 ulike registrerte arter, blant annet fjørekoll, hestehavre, musestarr, strandkjeks, jåblom og taresaltgras (Naturbase 2006). Området har også stor verdi som landskapselement og ble til og med 2005 beitet med storfe.

I den minst saltpåvirkede del av arealet finnes arter som raudsvingel, kvitkløver, groblad, tiriltunge, engsoleie, følblom, gulaks, vanlig arve og knerevehale. I tillegg finnes her typiske strandarter som strandkjempe, skjørbuksurt, strandkryp, fjøresauløk og fjøresivaks. I vegkanten, som tydelig avgrenser området mot nord, finnes arter som karve, gåsemure, gjeldkarve, ryllik og raud jonsokblom.

På Melan Østre er det noen store, eldre bjørketrær samt noen gamle frukttrær. I tillegg til å være flott landskapselementer, er gamle trær av stor verdi for det biologiske mangfoldet, da de er levested for enkelte arter av insekter, sopp, lav, flaggermus og fugler.

Tvers over vegen for Melan Østre ligger et delvis tresatt beiteområde på og rundt Gløshaugen. Beitemarka er bratt og haugete og delvis gjødslet, figur 31. Her finnes en god del sølvbuketuer, og selv om arealet har preg av gammel kulturmark, er det ikke artsrikt. I dalsøkkene her finnes treslag som selje, hegg og gråor. Arealet bidrar til et positivt landskapsbilde ved innfarten til sentrum.

Figur 31. Beiteområde ved Melan Østre/Gløshaugen. Beitet ligger lett synlig ved vegen og har en blanding av åpne arealer og arealer med spredte trær og treklynger. På oversiden av vegen skimtes noen av de store, gamle trærne ved tunet på Melan Østre.

Åsmundvatnet er et næringsrikt vatn som ligger sentralt i området, og ved springflo kommer det inn saltvann. Vatnet er ornitologisk interessant, har en spesiell flora og er registrert som en svært viktig naturtype (Naturbase 2006). Nord for vatnet finnes gråor-heggeskog med ca. 50 år gamle oretre. I busksjiktet her finnes blant annet hegg og villrips. De best drenerte partia har mye bringebær og store bregner som skogburkne, broddtelg, sauetelg, geittelg og ormetelg. I de våtere partia dominerer mjøddurt. Det er et belte av takrør rundt praktisk talt hele vatnet. I vannkanten og et stykke opp i den våteste gårorskogen vokser bl.a. sverdlilje, klourt, fredlaus og gul frøstjerne. Dette er den nest nordligste, kjente forekomsten av klourt. Området er også interessant i pedagogisk sammenheng.

Den øvre del av Hubekken går fra Hutjønna og ned til Åsmundvatnet. Nedre del av Hubekken går fra Åsmundvatnet og ut i Monstadbukta. Sjørørret vandrer helt opp til Hutjønna. Langs det meste av bekken er det frodig kantskog av gråor som fungerer som en viktig viltkorridor og området er registrert som en viktig naturtype (Naturbase 2006).

Prestholman er to artsrike holmer i Norddalselva som er registrert som viktig naturtype (Naturbase 2006). Holmene er en viktig viltbiotop og her er dessuten flere små dammer med vannplanter som tusenblad, tjønnaks og flotgras.

I Prestgårdslia nord for prestegården er det en rik edellauvskog som er registrert som viktig naturtype (Naturbase 2006). Lia domineres av hasses med innslag av alm. Her er funnet krevende arter som myske, vårerteknapp, kranskonvall, sanikel og skogvikke. En annen lokalitet med edellauvskog er i brattlia oppunder Petrusfjellet (Naturbase 2006). Her finnes spredte almetrær og noe hassel iblandet barskog. Her er funnet krevende arter som myske, kantkonvall og junkerbregne. 2 km nordøst for Årnes ligger dessuten Kariholet naturreservat, som er en svært viktig lokalitet for kystgranskog (Naturbase 2006).

Kulturminner og kulturmiljøer

Tradisjonelle bygninger og bygningsmiljøer har verdi som kulturminner og er med på å skape et harmonisk og vakkert kulturlandskap. Det finnes en del bevaringsverdige bygninger i området, både på gårdene som er i drift og de som er nedlagt. Andre kulturminner kan være graver, steingarder, rydningsrøyser, oppmurte veger, bruer og lignende.

Det østre bruket på Monstad, gnr./bnr. 59/9, har et svært stort fjøs med tradisjonelt preg som står på en høyde og er godt synlig fra vegen. Det vestre bruket har tradisjonell trønderlån og fjøs. Tuna stikker seg tydelig fram i landskapet og er viktige kulturmiljøer i området.

Tunet på Vassneset ligger lett synlig fra flere retninger ved krysset hvor man tar av mot Stokkøya og Skåfjord-området. Dette er et flott, tradisjonelt trøndertun med en velholdt, bevaringsverdig driftsbygning med fjøs i teglstein og med smårutete vinduer. Vestveggen er imidlertid kledd med rustne blekkplater som griner mot en når en kommer inn mot sentrum fra vest. Også taket har bølgeblekk. Tunet har også to uthus som er synlige når man kommer inn mot sentrum fra nord. Begge er i dag i dårlig forfatning, særlig hva gjelder tak og vinduer. Låna er tradisjonell og fremstår som velholdt, men har fått moderne takstein.

Buenget er et svært velholdt, tradisjonelt trøndertun nord for Vassneset. Tunet fremstår som lite forandret og ligger lett synlig fra vegen mot nord. Her er også utsikt mot et nedlagt, men velholdt, lite tun i Hubakkan.

På andre (østre) siden av vegen er det ei gammel stue og et uthus som er omgitt av store trær og krattskog. Disse hører til et gammelt, nedlagt småbruk eller husmannsplass. Begge bygningene er i begynnende forfall og delvis nedgrodd av kratt og på grunn av dette ikke så lett synlige. De kunne imidlertid vært et flott kulturmiljø om de ble satt i stand.

Åfjord prestegård utgjør et helhetlig og flott kulturmiljø sentralt i området, figur 32. Her står ei flott, stor trønderlån, mastu, stabbur og en stor, flott hestekoformet fjøs- og låvebygning. Driftsbygningen er dessverre i dårlig stand, men det er ikke gjort noe særlige endringer på den, og den har et flott skifertak. Vest for prestegården ligger den flotte trekirka med spredte trær rundt. Sammen med prestegården utgjør den et flott kulturmiljø her. Fra byggefeltet på Neshaugen like øst for Årnes er det fin utsikt mot prestegården og kirka.

Figur 32. Åfjord prestegård utgjør et flott kulturmiljø sentralt i området. Den store, hestekoforma låven trenger omfattende utbedringer.

Naustanstua er ei gammel trønderlån som er flyttet til en tomt like nord for prestegården. Her var ikke noe tun tidligere, men stedet blir nå brukt til diverse tilstelninger. Jorda rundt er slått for å holdes åpen. Det er Prestegårdens venner som står for drifta av stedet, som er i kommunens eie.

Elvebakk er et tradisjonelt tun som ligger for seg selv nord for sentrum, på østiden av Norddalselva. Her står dessuten Kystbåshuset, et eldre forsamlingshus. Tunet er ikke synlig uten at man følger vegen som går innover hit.

Tunet på Frønes er et tradisjonelt trøndertun som er organisert i åpen firkant. Tunet fremstår som velholdt og er et svært tydelig element i landskapet, der det ligger omgitt av åpen mark ved elvebredda. Det er lett synlig blant annet fra campingplassen på andre sida av elva. Også tunet på Asplund ligger lett synlig.

Figur 33. Melan Østre er et flott kulturmiljø like ved sentrum. En tursti går opp like bak fjøset, og det er herfra bildet er tatt.

disse er to rundrøyser, seks runde, lave røyser (”steinlegginger”) derav en usikker og en hustuft (usikker). Det er i nyere tid satt opp en bauta i området. I tillegg har det stått et sommerfjøs her, og tuftene av dette er synlige. Det er i dag en del gjengrodd i området, selv om det i senere tid er ryddet noe. Ved elva like nord for Melan er det rester av vassrenner som gikk til sagbruket som før krigen lå like vest for Felleskjøpet. En annen gravhaug ligger i strandkanten ved småbruket Vorpa, men haugen er delvis bortvasket av sjøen.

Fredmoen ligger like øst for sentrum, tett inntil vegen ved Stordalselva, figur 34. Stedet ble satt opp av britiske sportsfiskere og er i dag museum. Her står ei tradisjonell tømmerstue og et

Melan Østre ligger ved inngangen til sentrum, like ovenfor Melabrua, som går over Stordalselva. Tunet, som er fra 1930-tallet, er lett synlig og har en flott hage med frukttrær og store bjørketrær, figur 33. Her står også en flott, bevaringsverdig driftsbygning med teglsteinsfjøs med smårutete vinduer. Tunet lå tidligere like i nordkant av Gløshaugen. Gamlebroa over elva er det rester av like ved Felleskjøpet sin bygning. Gamlevegen går sørover fra Felleskjøpet gjennom det smale dalsøkket her. Vegen ble omlagt på 1950-tallet og da kom også ny bro over elva. De to andre bruka på Melan ligger på vestsiden av vegen litt lenger sør. Her står også tradisjonelle gårdsbygninger som er i god stand og det ene tunet utgjør et kulturmiljø sojm er svært synlig fra vegen.

På Melan Østre er det et par gravplasser fra jernalderen. Nærmest fjøset ligger tre runde steinlegginger på rekke. Like nord for tunet er det et annet gravfelt med minst ni arkeologiske kulturminner. Av

uthus med spontak. Det ligger dessuten en jordkjeller i skråningen like nedenfor tunet, og denne er satt i stand, blant annet med nytt tak.

Figur 34. Fredmoen ligger like øst for Årnes og er en gammel fritidsbolig for britiske sportsfiskere. Stedet er i dag museum, og i tillegg til stua og uthuset på bildet, er det en jordkjeller i skråningen ned mot elva.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Åfjord sentrum er ikke tydelig sammenhengende, da det ikke er visuell kontakt mellom Årnes og Monstad. Dette gjør at området oppfattes som tre separate deler; Årnes, området rundt kirka og Monstad. Årnes og Monstad er mest preget av fjorden, mens området rundt kirka er mer preget av åsene omkring.

Når man kommer inn til Åfjord sentrum fra sør kommer man først til Melan. Her ligger det ene gårdstunet (gnr./bnr. 37/7) midt i synsfeltet når man kommer kjørende langs den lange rettstrekningen. Særlig er det fjøset som stikker fram som et landemerke her. Litt lenger nord ligger Melan Østre med store flotte trær tett ved veien. På andre sida av veien ligger beitearealene ved Gløshaugen og som utgjør et flott element ved innfarten til sentrum. På veg ut fra sentrum, mot sør, er beitearealene her særlig godt synlige.

De to elveosene og Steinkarbukta preger området sterkt, og gir et levende og variert landskap. Langs elva ved Felleskjøpet er det spredte trær langs elva, noe som gir et naturlig og harmonisk preg. Like vest for Felleskjøpet ligger Åfjord Camping. Her er det åpent langs sjøkanten og flott utsikt mot andre sida av elva. Herfra ser man de store strandengarealene med dyrkajorda bakenfor, og dette utgjør et svært flott landskapsbilde. Det velholdte tunet på Frønes er det mest tydelige elementet her. I tillegg har en godt utsyn mot Asplund. Her beiter noen hester, og de bidrar til et levende landskap.

Fra sentrum er det gode turmuligheter langs vegen fram til Asplund og vegen som går ut til Vorpa. Fra vegene her har man en flott utsikt over fjordlandskapet og kulturlandskapet bl.a. på Frønes og Asplund.

På Melan Østre er det en tursti som går opp attmed elva og på baksiden av fjøset. Det er dessuten mulig å parkere i nærheten av Felleskjøpet og bruke dette som utgangspunkt for tur innover her. Det første man møter her er flere store trær, tunet på gården og de to gravfeltene her. Til sammen utgjør dette et interessant og vakkert område. Det er dessuten gode turmuligheter langs skogsvegen som går videre innover langs Stordalselva.

I området rundt kirka er det, foruten kirka, prestegården og tunet på Vassneset som stikker seg fram som tydelige landskapselementer. Disse bidrar alle til et interessant og flott landskapsbilde, og dyrkamarka her gir et harmonisk preg til området. Snauvollen, som ligger tett inntil vegen like nedenfor prestegården, er nylig ryddet og har spredt tresetting, figur 35 Arealet bidrar nå til å gi et godt førsteinntrykk av sentrum når man kommer fra nordøst (Osen/Roan).

Figur 35. Snauvollen ligger like ved innfarten til sentrum fra nord (fra Osen/Roan). Det var svært gjengrodd i området, så det ble satt i gang rydding for å åpne opp og gjøre landskapsbildet mer attraktivt.

Vassneset ligger som et landemerke i krysset mot Stokkøya. Litt lenger nord ligger Buenget, også med et tradisjonelt og velholdt tun. Mellom dem ligger åpne jordbruksarealer, der Hubekken med kantvegetasjon slynger seg over arealet. Dette bidrar til et attraktivt landskapsbilde ved inngangen til sentrum, men det er grodd noe til langs vegen her. På østsida av vegen er et småbruk så å si helt skjult av gjengroinga.

Det største jordbruksarealene i området ligger på Monstad. Her ligger store engarealer nær tettbebyggelsen på Mosntadgrenda og bidrar til et åpent preg med god utsikt og oversikt. Gårdstuna stikker fram som landemerker i området og har flere tradisjonelle bygninger. En del trær langs gårdsvegen til det ene bruket er med på å gjøre landskapet mer variert. De to tuna er lett synlige fra vegen her, som går vestover til andre deler av kommunen.

Inngrep og trusler

Det er foretatt en lang rekke inngrep i området som har sammenheng med at kommunesenteret er etablert her. Inngrepa er både i form av veger, næringsarealer og boligarealer. Jordbruksarealene ligger som en vakker ramme rundt sentrum, og dette er noe man bør forsøket å ta vare på og utvikle.

Sentrumsarealene på Årnes har en klart definert avgrensning, gitt av elvene. Ellers er nærings- og boligbebyggelsen noe utflytende, og en klar grense mellom tettsted og jordbrukslandskap mangler. Dette gjør at sentrumsbebyggelsen virker oppstykket og usammenhengende, samtidig som det er kommet flere inngrep på det som oppfattes som jordbrukslandskap.

I området Melan – Årnes er det Felleskjøpet sitt anlegg som fremstår som det tydeligste inngrepeg i kulturlandskapet. Det ligger lett synlig fra vegen og anlegget har et rotete preg. Det fremstår derfor som et negativt landskapselement. Like bortenfor ligger en campingplass, men denne glir forholdsvis godt inn i landskapet og stikker seg i langt mindre grad fram som et negativt element. I tillegg er elva forbygd et stykke mellom Felleskjøpet og Vorpa, slik at det er skapt en unaturlig og steil elvekant. Det er anlagt veg oppå forbygningen. Like øst for Asplund er det anlagt en molo/forbygning i tilknytning til havstrandområdet her. Denne bryter opp det ellers sammenhengende og vakre kulturlandskapet her.

I området rundt kirka fortsetter tettstedsbebyggelsen oppover Prestlia bak kirka. Nordenfor vegen her oppfattes ikke området som unødig oppstykket, og har et forholdsvis harmonisk preg. Unntakene er blant annet hagesenteret ved prestegården, som bryter med det storartete kulturmiljøet her, og næringsbygningene som ligger rett overfor bensinstasjonen. Disse ligger midt i dyrka mark og fremstår som malplasserte i landskapet. På sørsiden av vegen er bensinstasjonen og de andre næringsbygningene på strekningen inn mot Årnes noe rotete plassert, men de har en klar avgrensning i form av riksvegen, og dermed tydelig avgrenset fra jordbruksarealene.

Mellom Vassneset og Monstad ligger flere boligfelt, i øst med til dels svært uklar avgrensning og jordbruksarealer innimellom. Dette gir et rotete og oppstykket preg. De to vestligste byggefelta er imidlertid klart og tydelig avgrenset, slik at de i mindre grad fremstår som inngrep i kulturlandskapet. Det er imidlertid nylig satt opp nye boliger tett inntil tunet på gnr./bnr. 59/8, noe som gjør at skillet mellom tunbebyggelsen og byggefeltet viskes ut. Like nedenfor Monstad er det bygd ut et større industriområde/næringsareal ved hjelp av fyllmasse. Dette er det største inngrepet i området og gjør at kontakten med sjøen brytes, ved at strandsona ikke lenger er tilgjengelig her.

I tilknytning til noen av gårdene i området er det satt opp moderne eneboliger uten forankring i lokal byggeskikk. Dette gjør at det helhetlige preget brytes og har derfor en uheldig virkning på kulturlandskapet. Problemet er imidlertid ikke altfor omfattende, men kan på sikt komme til å utvanne den lokale byggeskikken og dermed utgjøre et problem for kulturlandskapsverdiene. Modernisering og fasadeendring av eldre bygninger er vanlig, og utgjør også en utfordring mtp. å bevare helheten i området.

Gjengroing er et stort problem i området i dag, og mange tidligere åpne arealer er nå skogkledde. Noe dyrkamark er blitt oppstykket av utbygging, og slike småarealer blir gjerne liggende å gro igjen. Gjengroinga skyldes dessuten langt mindre slått, beiting og hogst enn tidligere. Øket gjengroing fører til at det biologiske mangfoldet endres og at viktige

kulturmarker går tapt. Gjengroing fører også til at landskapet blir vanskeligere å ta seg fram i og at utsikta blir redusert.

Vurdering av området

Årnes – Monstad omfatter jordbruksarealene som ligger i og rundt Åfjord sentrum. Sentrumsarealene ligger langs en ca. 2 km lang strekning, og kan deles i tre delområder; Monstad, området rundt kirka og Årnes. Det er jordbruksarealer som preger de fire vegstrekningene inn mot sentrum, og kulturlandskapet her er derfor viktig for hvordan både sentrum og hele kommunen fremstår. I området finnes en del tradisjonelle trøndertun, og flere av dem ligger som lett synlige landemerker. Området har flere verdifulle naturtyper, blant annet de interessante, beite strandengene på Frønes. Ved Melan Østre ligger to gravfelt fra jernalderen og det går en mye brukt tursti forbi dette området. Det er gode turmuligheter for befolkningen i området, og fra de fleste byggefelta er det fin utsikt over fjord- og kulturlandskapet.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Kulturlandskap skapes gjennom gjensidig påvirkning mellom natur og kultur. Særlig verdifulle kulturlandskap har ofte bevart gamle kulturmarker og har gjerne mange kulturminner. De byr også på varierte og interessante landskap. Sammenhengen mellom kulturmark og bygningsmasse er også med på å skape helhetlige og særlig verdifulle kulturlandskap. Derfor er det viktig at både bygninger og kulturmark ivaretas og sees i sammenheng.

For å ta vare på de store kulturlandskapsverdiene i området rundt sentrum i Åfjord, Årnes – Monstad, bør følgende arbeides med:

- Sikre ivaretagelse av de bevaringsverdige bygningene og tuna
- Utvikle de eksisterende tuna med en helhetlig byggeskikk
- Unngå ytterligere oppstyking av jordbruksarealer
- Holde den dyrka marka i området i hevd og opprettholde en artsrik strandengvegetasjon på Frønes gjennom aktiv beiting
- Hindre gjengroing langs vegene og andre steder
- Legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet/bedre tilgjengeligheten

Selv om mange bygninger og tun i området er velholdte, står likevel en del gamle gårdshus i begynnende forfall. Slike bevaringsverdige bygninger kan være viktige for både kulturhistorie og landskapsbilde, og de er av stor verdi om man greier å ta vare på dem. I et sentrumsnært område som dette, vil de ulike elementene i kulturlandskapet være synlig for mange mennesker, noe som gjør dem særlig viktige å ta vare på.

Vassneset og plassen like nord for denne ligger lett synlig ved innfarten til sentrum og utgjør verdifulle kulturmiljøer. Begge stedene krever en del istandsetting, delvis også rydding av vegetasjon rundt bygningene. Også mange andre steder i området bør det være aktuelt å sette i stand bevaringsverdige bygninger, som det store fjøset på prestegården.

Når bevaringsverdige bygninger skal settes i stand, anbefales det at dette gjøres slik at mest mulig av den opprinnelige bygningen bevares og at det ikke gjøres utvendige endringer på bygningen. Den beste forsikringen for at en bygning skal bli tatt vare på, er at den brukes til noe. Det er derfor en utfordring å finne nye bruksområder, som for eksempel utleie. Mer om

istandsetting av bevaringsverdige bygninger finnes i *vedlegg II* til rapporten. Det kan dessuten søkes SMIL-midler gjennom kommunen til utbedring av slike bygninger.

For å ta vare på de tradisjonelle gårdsmiljøene i området, bør den tradisjonelle firkantforma tas vare på og utvikles, også i mer moderne tun. Dette er av stor verdi for helheten i kulturlandskapet. Det anbefales at fasadeendringer på eldre gårdsbygninger reduseres til det minimale. For at den tradisjonelle byggeskikken skal ivaretas, anbefales det dessuten at nye bygninger tunet i større grad tar opp i seg tradisjonell arkitektur. Også fargevalg, utforming og plassering av bygningene er her viktig.

For å ta vare på helheten i området, anbefales det at oppstykinga av jordbruksarealer reduseres, da dette stjeler verdifull dyrkamark, gjør de gjenværende jordbruksarealene mindre drivverdige og gir tettstedsbebyggelsen en uklar avgrensning. Et skarpere skille mellom tettstedsbebyggelse og jordbruksarealer anbefales, da dette både gjør tettstedet mer definert og helhetlig, samtidig som det griper mindre inn i kulturlandskapet.

Det vil i dag nærmest være umulig å holde åpent alt av det gamle kulturlandskapet. Dette vil i mange tilfeller heller ikke være ønskelig. I stedet må man være villig til å målrette innsatsen mot områder som man ønsker å holde åpne, enten på grunn av biologisk mangfold, opplevelseskvaliteter eller verdi som beite. I området Årnes – Monstad er det særlig arealene rundt vegene inn mot sentrum og strandenga på Frønes som er av stor verdi.

Den artsrike strandengvegetasjonen på Frønes vil forandre karakter og gro igjen om den ikke beites. Både av hensyn til landskapsbildet og den artsrike vegetasjonen, anbefales det at området holdes i hevd med beiting (men uten oppløying, tilsåing eller bruk av gjødsel). Strandengarealer er næringsrike og gir god produksjon gjennom sesongen og til langt ut på høsten. Arealene er på grunn av nedkjøling fra sjøen imidlertid nokså seint om våren. Mer om skjøtsel av slike arealer finnes i *vedlegg I* til rapporten. Det kan søkes SMIL-midler gjennom kommunen til inngjerding av gammel kulturmark, og gjennom det regionale miljøprogrammet kan det dessuten søkes *Tilskudd til skjøtsel av gammel kulturmark* for beiting på slike arealer.

Det er i dag ikke grodd så mye igjen langs vegene, men på strekningen mellom Vassneset og Buenget anbefales det at kantvegetasjonen langs vegen ryddes for å gi bedre utsikt over kulturlandskapet. Trevegetasjonen bør ikke fjernes helt, i stedet bør enkelttrær få stå igjen slik at det dannes et spredt tresjikt. Dette vil i seg selv utgjøre et positivt landskapselement, samtidig som det er åpent nok til at utsikten ivaretas. På Snauvollen ved vegen mot Roan, er det ryddet en del vegetasjon. Dette har blitt et positivt element i landskapet, og det anbefales at området holdes åpent ved beiting. I tillegg anbefales det at kvisten fjernes fra området etter rydding.

For å legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet, anbefales det at det i større grad settes opp skilt/informasjonsstavler som forteller om kulturlandskapet og kulturminnene i området. Dette vil være med på å gi en større totalopplevelse for både fastboende og besøkende. Jo mer kunnskap man har om det landskapet man ser rundt seg, jo mer interessant vil opplevelsen av det bli. Det vil tilsvarende være vanskelig å se verdien i kulturlandskapet dersom man ikke kan noe om det. Slike tiltak for å øke tilgjengeligheten i kulturlandskapet kan gis tilskudd gjennom SMIL-ordninga i kommunen. Ordninga omfatter blant annet etablering av turstier, oppsetting av benker, skilting og merking. Mer informasjon om slike tiltak finnes i *vedlegg II*.

6 Kilder

Skriftlige kilder

Kritiansen, M. E. V. 1994. Vedlegg til Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap, Sør-Trøndelag. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Miljøvernavdelingen.

Austad, I. og Hauge, L. 2003. "Lauving – en driftsform med tradisjoner". S. 13-24 i Austad, I., Braanaas, A. og Haltvik, M. (red): Lauv som ressurs. Ny bruk av gammel kunnskap. HSF rapport nr. 4/03.

Kilder på Internett

DN 2006. Direktoratet for naturforvaltning. I *Naturbase* [online]. Tilgang: <http://www.naturbase.no> [sitert 11.05.2006].

NGU 2006. Berggrunnsgeologidatabasen. I *Geologi for samfunnet* [online]. Tilgang: <http://www.ngu.no/kart/bg250/> [sitert 11.05.2006].